

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

◆ ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Γ.Β.Μ.)	193
◆ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ ΤΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ (Καθηγ. Χρ. Γιαμβριά)	195
◆ ΜΗΝ ΑΠΟΚΑΝΗΣ, ΔΟΥΛΕΥΤΗ! (Ποίημα Γ. Βερίτη)	201
◆ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ... (Καθηγ. Χριστοφ. Διακοπούλου)	202
◆ Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (Ε.Ν. Μόσχου)	206
◆ ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ (Δημ. Ν. Παπαθανασοπούλου)	211
◆ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΩΝ ΘΛΙΜΜΕΝΩΝ (Ποίημα Γ. Βερίτη)	215
◆ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ (Δημ. Κ. Κουτσουλέλου)	216
◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ (Πανορμίτη)	218
◆ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΣΚΑΡΟΛΗΣ (Καθηγ. Χριστοφ. Διακοπούλου)	219
◆ ΣΧΟΛΙΑ (Β. Κ. Σταθάκη)	220
◆ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομ. Έπικοινωνίας της Χ.Ε.Ε.)	222

ΕΤΟΣ 71ον ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2008 ΑΡΙΘ. 693

€ 1,20

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ
ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ «Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»

55

ΧΡΟΝΙΑ

ΣΤΟ ΚΕΛΛΙ ΤΗΣ

ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΗΣ

Έπιμέλεια: Άναστασίας Α. Παπακωνσταντίνου - Μαλάμη

Πρόλογος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν
καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστοδούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Έκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»
Καρότση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 3221 283

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 71ον

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2008

Άριθ. 693

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ μέγας αὐτὸς ἐξερευνητὴς τοῦ σύμπαντος, ποὺ σκάβει τὰ σπλάχνα τῆς γῆς, ποὺ καταδύεται στὰ ἀπύθμενα βάθη τῶν ὠκεανῶν, ποὺ βαδίζει στὴ σελήνη καὶ περιφέρεται στὸ διάστημα, ποὺ δὲν ἄφησε ἀπάτητο χῶρο πάνω στὴ γῆ, ποὺ ἐξερευνᾷ μὲ τὸ ἴδιο πάθος τὸν μακρόκοσμο καὶ τὸν μικρόκοσμο, καρφώνοντας τὸ βλέμμα του τώρα στὸ τηλεσκόπιο καὶ ὕστερα στὸ μικροσκόπιο, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μονάχα ἓνα πράγμα δὲν μπόρεσε νὰ ἐξερευνήσει. Τὸν ἑαυτὸ του. Ὅλα τὰ γνωρίζει καὶ ἀγνοεῖ τὸ πιὸ σπουδαῖο: *«Τὸ γνῶθι σαυτὸν»*. Ἄγνοεῖ τὴ βαθύτερη ὕπαρξή του.

Πράγματι ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξις, ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώση, φαίνεται ἀντιφατικὴ καὶ ἀνακόλουθη: *«Τί χίμαιρα, λοιπόν, εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος; Τί καινούργιο πράγμα, τί τέρας, τί χάος, τί ὑποκείμενο ἀντιθέσεων, τί θαῦμα; Κριτὴς ὄλων τῶν πραγμάτων καὶ ἀνόητο σκουλήκι τῆς γῆς. Θεματοφύλακας τοῦ ἀληθινοῦ, ὀχρὸς ἀβεβαιότητος καὶ λαθῶν. Δόξα καὶ ὄνειδος τῆς οἰκουμένης»* (Πασκάλ). Νὰ ἀπαριθμήσουμε τίς ἀντιθέσεις του; Παρουσιάζεται δυνατὸς καὶ εἶναι τόσο εὐάλωτος στοὺς φόβους του. Θέλει νὰ φαίνεται ἀδέσμευτος καὶ εἶναι δέσμιος στίς

ἀδυναμίες του. *«Ἐπαγγέλλεται ἐλευθερίαν, δούλος ὑπάρχων τῆς φθορᾶς»* (Β' Πέτρο, β' 19). Ἐμφανίζεται ὡς ἄθεος καὶ εἶναι τόσο «θεοφοβούμενος» στίς δεισιδαιμονίες του. Ὑψωσε μὲ τὸν τεχνικὸ πολιτισμὸ του ἓνα τεράστιο βάθος, γιὰ νὰ στήση πάνω σ' αὐτὸ ἓνα νάνο, τὸ μικρὸ πνευματικὸ του ἀνάστημα, τὴν ἠθικὴ του ἀσημαντότητα.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μέγαλο δράμα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀρνεῖται νὰ σταθῆ ἐνώπιος ἐνώπιω μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Δίχως ἠθικὰ ἐφόδια, ἀποκομμένος ἀπὸ τίς ρίζες τῆς πνευματικῆς του ὑπάρξεως, δίχως τὴν αὐτογνωσία, ἀδυνατεῖ νὰ κἀνῃ μιὰ πρῶτη ἐνοποίηση τῆς προσωπικότητός του. Δὲν εἶχε ἄδικο ὁ Πασκάλ ὅταν ἔλεγε τὸν βαθὺ ἐκεῖνο λόγο: *«ὅλη ἡ δυστυχία τῶν ἀνθρώπων προέρχεται ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον πράγμα. Δὲν γνωρίζουν νὰ ἀποσύρῳνται καὶ νὰ μένουν ἥσυχοι μέσα σ' ἓνα δωμάτιο»*. Ἀπὸ τὴ στιγμή, δηλαδή, ποὺ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποσύρεται *«εἰς τὸ ταμιεῖον»* του καὶ δὲν κουβεντιάζει μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ δὲν κάνει τὴν αὐτοκριτικὴ του ἐντιμα καὶ εἰλικρινά, κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ τὸν γνωρίσῃ.

Καὶ αὐτὴ τὴν ἔλλειψη τὴν πληρώνει ἀκριβῶς.

Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ τὸ φαντασθῆ, ὅτι ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὸν ἑαυτό του θὰ τὸν ὀδηγοῦσε καὶ στὴν ἀποξένωση ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους του; Ζῆ σὲ πολὺ ἀνθρώπους πόλεις, ἀναστρέφεται πλῆθος ἀνθρώπων καὶ ὅμως ζῆ μόνος, αἰσθάνεται μόνος. Ἡ αὐτολατρεία του, ἡ εἰδωλοποίηση τοῦ ἐγώ, τὸν ἀποξένωσαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ τὸν φυλάκισαν στὶς ματαιοδοξίες του. Καὶ ἀντὶ νὰ ξεπεράσῃ θετικὰ τὴ μοναξιά του, μὲ τὴ μετάνοια, μὲ τὴν ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸ ἐγώ, ἀναζητᾷ τὸν θόρυβο, γιατί φοβᾶται νὰ ἀκούσῃ τὴ φωνὴ ἀπὸ τὰ δάθη τῆς ὑπάρξεώς του.

Διηγεῖται κάποιος: «Ἐκανα, μὲ τὴν γυναῖκα μου, ἓνα περίπατο στὸ δάσος, ὅταν ξαφνικὰ ἔφθασαν στὰ ἀντιά μου οἱ ἦχοι ἀπὸ ἓνα τρανζίστορ, ποὺ κάποιος νεαρός, περιπατητῆς καὶ αὐτός, εἶχε κρεμασμένο στὸν ὤμο του. «Κοίταξε, μοῦ εἶπε ἡ γυναῖκα μου, «Φοβᾶται ν' ἀκούσῃ τὸ τραγοῦδι τῶν πουλιῶν...» Πιστεύω, πὼς ἔκανε λάθος. Φοβόταν νὰ διακινδυνεύσῃ νὰ βρεθῆ, ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμή, μόνος μὲ τὸν ἑαυτό του. Γιατί, πὼς νὰ ἐξηγήσω διαφορετικὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἄνθρωποι, ἀνεπτυγμένοι πνευματικά, προτιμοῦν νὰ περνοῦν τὸν καιρὸ τους παρακολουθώντας τὶς θορυβώδεις διαφημίσεις τῆς τηλεοράσεως, παρὰ μένοντες μόνον; Πὼς ἀλλιῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι αὐτὸ τοὺς βοηθᾷ νὰ μὴ σκέπτονται;».

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὸ δρᾶμα τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει καὶ τὸ μεγαλεῖο του. Ἀκόμα καὶ μέσα στὴν ἀθλιότητά του διαφαίνεται τὸ μεγαλεῖο του. Καὶ τὸ μεγαλεῖο του συνίσταται, ὅτι μόνον αὐτὸς εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἀθλιότητά του. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο πνευματικὸ του ἐπίτευγμα. «*Τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μεγάλο κατὰ τοῦτο, ὅτι μπορεῖ νὰ ἀναγνωρίζεται ἄθλιος. Ἐνα δέντρο δὲν ἀναγνωρίζεται ἄθλιο*» (Πασκάλ). Ἐτοί ἡ ἀναγνωριζομένη ἀθλιότητα ἀποδεικνύει τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου.

Πράγματι στὴν ἀναγνώριση τῆς ἀθλιότητός του βρίσκεται τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αὐτὸ γιατί φανερῶνει αὐτογνωσία, ταπεινὸ φρόνημα, τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «*γνώθι σαυτόν*». Εἶναι τὸ μεγάλο δῆμα ἀπὸ τὴν πτώση στὴν ἀνόρθωση, τὸ «*εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν*» τοῦ Ἀσώτου ποὺ τὸν ὀδήγησε ἀπὸ τὸ χοιροστάσιο στὸ σπίτι τοῦ Πατέρα. Ἀπὸ τὰ ξυλοκέρατα στὸ πανευφρόσυνο τραπέζι. Ἀπὸ τὴν ἠθικὴ νέκρωση στὴν πνευματικὴ ἀνάσταση.

Ἄλλα αὐτὰ μᾶς λένε, πὼς ἡ λύση εἶναι μία: Νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του, νὰ ἀπαρηθῆ καὶ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸ ἀρρωστημένο ὑπερεγώ του καὶ νὰ πάρῃ τὴ μεγάλη ἀπόφαση τῆς πορείας-ἐπιστροφῆς πρὸς τὸν Πατέρα. Τότε θὰ καταλάβῃ, πὼς τὸ μεγαλεῖο του προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἡ μικρότητά του ἀπὸ τὸν ἴδιο. Καὶ ἡ μικρότητά του γίνεται μεγαλεῖο ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ τὴν ἐναποθέσῃ στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ.

Γ.Β.Μ.

Η ΕΞΕΛΙΞΗ

ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ ΤΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ*

Η εξέλιξη είναι μία δημιουργική διεργασία, ή όποια εξασφαλίζει τη συνέχεια της ζωής πάνω στη γη και επιτελείται με τις προϋποθέσεις και το λογικό σχέδιο του Δημιουργού, το όποιο διασφαλίζει μία τάξη και άρμονία στον έμβιο κόσμο.

Το θέμα της εξέλιξης των ζώντων οργανισμών, συνδεδεμένο πάντα με τη θεωρία του Δαρβίνου και τις απόψεις του για το θέμα αυτό, οι όποιες δημοσιεύθηκαν στο βιβλίο του «Καταγωγή των ειδών» το 1859, βρίσκεται πάντα στην επικαιρότητα και δημιουργεί πόλο συνεχών συζητήσεων, διαφωνιών και πολλές φορές οξύτατων αντιδράσεων, με την έμπλοκη ειδικών και μη, προερχομένων από διάφορες πλευρές, της επιστήμης, της πολιτικής και της θρησκείας.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον, από την εποχή που ο άνθρωπος άρχισε να σκέπτεται και να δημιουργεί πολιτισμό, έχει άποτελέσει ή έρευνα για τον ίδιο τον έαυτό του, για την καταγωγή του, για την εξέλιξή του και για τον προορισμό του. Ζητήματα, για τα όποια πολλοί έχουν ασχοληθεί και έχουν διατυπώσει τις θεωρίες των, με βάση τα δεδομένα κάθε εποχής.

Τα τελευταία όμως χρόνια με την αλματώδη πρόοδο της Μοριακής Βιολογίας και της Γενετικής, συνεπικουρούμενες και

οι δύο αυτές επιστήμες, από την παλαιοντολογία, έχουν εμπλουτισθεί οι γνώσεις μας, ιδιαίτερα πάνω στα θέματα της εξέλιξης και των μηχανισμών που διέπουν αυτήν.

Το πιο σημαντικό σημείο προόδου ήταν η αποκωδίκευση το 2003 του ανθρώπινου γονιδιώματος. Με την χαρτογράφηση του γενετικού κώδικα, διάφορες μελέτες γίνονται στο να εξηγηθεί ο ρόλος των γονιδίων και ο τρόπος με τον όποιο αυτά λειτουργούν, στη διαμόρφωση του ανθρώπινου οργανισμού.

Ο Δαρβίνος και η θεωρία του

Ο Δαρβίνος ήταν ένα ανήσυχο πνεύμα, με κύρια ενδιαφέροντα για τη φύση, τα ζώα, τα φυτά, ασχολούμενος με συλλογές όχι μόνο φυτών, αλλά και όστράκων, όρνικτών καθώς και εντόμων. Δύο φορές δοκίμασε να σπουδάσει σε Πανεπιστήμια: την πρώτη φορά, την ιατρική στο Πανεπιστήμιο του Έδιμβούργου και τη δεύτερη φορά τη Θεολογία στο Πανεπιστήμιο του Καϊμπριτζ. Τα ενδιαφέροντά του όμως ήταν άλλα. Οι φυσιογνωστικές μελέτες. Έτσι άφησε τις σπουδές και τις δύο φορές και ασχολούνταν με τις συλλογές εντόμων και άλλων ειδών.

Τον Δεκέμβριο του 1831, όταν ήταν 22 ετών, του δόθηκε η ευκαιρία και μαρκάρισε στο πλοίο «Beagle» (Ιχνηλάτης) με την ιδιότητα του βιολόγου, για να μελετήσει τα φυτά και τα ζώα στις περιοχές

* Το άρθρο αυτό είναι μία σύντομη περίληψη ομιλίας του άρθρογράφου με τίτλο: «Η εξέλιξη - Ο Δαρβίνος - Ο Άνθρωπος», που έγινε στη χριστιανική Ένωση Επιστημόνων, την 7/10/07.

όπου το πλοίο θα περνούσε, κάνοντας έναν εξερευνητικό περίπλου σε όλοκληρη την υδρόγειο. Το ταξίδι κράτησε 5 χρόνια και ο Δαρβίνος έκανε παρατηρήσεις για τα φυτά και τα ζώα που συναντούσε σε κάθε μέρος που το πλοίο σταματούσε. Το υλικό που σχηματίστηκε από τις περιγραφές, που σημείωνε κάθε φορά, για τη χλωρίδα και πανίδα των διαφόρων τόπων, ήταν σημαντικό. Με τη μελέτη του υλικού αυτού, ασχολήθηκε πολλά χρόνια μετά την επιστροφή του στην Αγγλία. Τον απασχολούσε πάντα το θέμα της καταγωγής των ειδών καθώς και εκείνο της δημιουργίας νέων ειδών, από τους προγόνους των. Το 1859, δημοσίευσε το βιβλίο του «Περί της Καταγωγής των Ειδών», το οποίο ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων, με ισχυρές κοινωνικές επιπτώσεις στην πουριτανική Αγγλία της εποχής εκείνης. Τον κατηγορήσαν για βεβήλωση της πίστης στα όσα αναφέρει η Βίβλος περί της δημιουργίας του κόσμου και ιδιαίτερα για το θέμα της εξέλιξης του ανθρώπου από κατώτερα είδη ζώων.

Ο Δαρβίνος, προσπάθησε να εξηγήσει την άφθονία της ποικιλότητας στη φύση. Έτσι οδηγήθηκε να διατυπώσει τη θεωρία της φυσικής επιλογής, η οποία βασίζεται στους πληθυσμούς, δηλαδή στην ποικιλομορφία των πληθυσμών. Πολλοί επιστήμονες της εποχής του, δεν τον κατάλαβαν. Άλλωστε η Γενετική ως επιστήμη, δεν είχε ακόμη ξεκινήσει. Το 1900, δηλαδή μετά από 40 χρόνια από την ανακάλυψη των μηχανισμών της κληρονομικότητας από τον καθολικό μοναχό Μέντελ (1856), διαπίστωσαν ότι πράγματι αυτά που ο Μέντελ διατύπωσε, ήταν πολύ σημαντικά στον εμπλουτισμό των γνώσεών μας, όσον αφορά στη μεταβίβαση των κληρονομικών ιδιοτήτων από τους

γονείς στους απογόνους. Έτσι διατυπώθηκαν οι «Νόμοι του Μέντελ» ή «Νόμοι της κληρονομικότητας», οι οποίοι αποτέλεσαν τη βάση της Γενετικής. Με την πρόοδο της Γενετικής και της Μοριακής Βιολογίας, πολλά στοιχεία στους μηχανισμούς της εξέλιξης των ειδών διευκρινίστηκαν, αλλά και πολλά άλλα παραμένουν προς έρευνα. Με την ανακάλυψη της δομής του DNA και την αποκωδίκευση του ανθρώπινου γονιδιώματος το θέμα της εξέλιξης πήρε άλλες διαστάσεις. Οι αλλαγές στο επίπεδο των γονιδίων, έχουν ως αποτέλεσμα να παρουσιάζεται όλο και μεγαλύτερη ποικιλομορφία στους πληθυσμούς.

Ένας από τους αξιολογούς εξελικτικούς βιολόγους, ο Ernst Mayr (2005), αναφέρει σχετικώς με τη θεωρία του Δαρβίνου για την εξέλιξη μέσω της φυσικής επιλογής, τα ακόλουθα: «Σε κάθε γενιά, παράγεται μία τεράστια ποσότητα γενετικής ποικιλότητας, αλλά μόνο μερικά άτομα από τον κολοσιαίο αριθμό των απογόνων, επιζούν για να παραγάγουν την επόμενη γενιά. Η θεωρία θέτει ως δεδομένο ότι, τα άτομα με τη μεγαλύτερη πιθανότητα να επιβιώνουν και να αναπαράγονται επιτυχώς είναι και τα καλύτερα προσαρμοσμένα, λόγω του ότι κατέχουν έναν ιδιαίτερο συνδυασμό γνωρισμάτων. Δεδομένου ότι, τα γνωρίσματα αυτά καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από γονίδια, οι γονότυποι αυτών των ατόμων ευνοούνται κατά τη διαδικασία της επιλογής. Ως απόρροια της συνεχούς επιβίωσης των ατόμων (φαινότυποι)* με τους γονότυπους** που, είναι καλύτερα ικανοί

* Φαινότυπος κάθε οργανισμού, είναι τα ορατά χαρακτηριστικά του.

** Γονότυπος, είναι η γενετική σύνθεση ενός οργανισμού. Ο γονότυπος παράγει τον φαινότυπο με την επίδραση του περιβάλλοντος.

νά ανταπεξέρχονται στις αλλαγές του περιβάλλοντος, υφίσταται μία αδιάκοπη μεταβολή στη γενετική σύνθεση κάθε πληθυσμού. Αυτή η άνιση επιβίωση των ατόμων οφείλεται εν μέρει στον ανταγωνισμό ανάμεσα στους νέους αναπαρασυσταμένους γονότυπους εντός του ίδιου πληθυσμού και εν μέρει σε τυχαίες διαδικασίες, που επηρεάζουν τη συχνότητα των γονιδίων. Η προκύπτουσα αλλαγή ενός πληθυσμού καλείται εξέλιξη».

Εξέλιξη, με λίγα λόγια, είναι η αλλαγή στις ιδιότητες των πληθυσμών των οργανισμών, σε συνάρτηση με το χρόνο.

Νεοδαρβινισμός

Στη δεκαετία του 1930, ορισμένοι εξελικτικοί βιολόγοι, επανέρχονται στη μελέτη του δαρβινισμού, ο οποίος είχε, για αρκετά, χρόνια παραμεριστεί, συνδυάζοντας τα νεώτερα δεδομένα της Γενετικής, της Οικολογίας, της Συστηματικής και της Παλαιοντολογίας και διατυπώνουν τη σημερινή επικρατούσα θεωρία της εξέλιξης. Αυτή έγινε γνωστή ως Νεοδαρβινισμός. Ο Νεοδαρβινισμός, εμφανίστηκε το 1947 και προήλθε από τον συγκερασμό της θεωρίας του Δαρβίνου για τη «φυσική επιλογή» και από τις νεώτερες απόψεις περί γενετικών αλλαγών στο DNA, οφειλόμενες σε μεταλλαγές και στην τυχαία παρέκκλιση κατά την ανταλλαγή γονιδίων μεταξύ πληθυσμών.

Τις θέσεις αυτές των Νεοδαρβινιστών, τις άμφισβήτησαν άλλοι βιολόγοι, με πρωτοπόρους τους *N. Eldredge & S. J. Gould*, οι οποίοι διατύπωσαν δική τους θεωρία, την οποία, ονόμασαν «θεωρία της διακοπτόμενης ισορροπίας». Η θεωρία αυτή δικαιολογεί τα κενά που υπάρχουν στα παλαιοντολογικά εύρηματα, όσον αφορά στην εξέλιξη κάθε είδους. Έτσι

ισχυρίζονται ότι, η εμφάνιση νέων ειδών γίνεται πολλές φορές απότομα, χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις ενδιάμεσων μορφών.

Οι περισσότεροι όμως βιολόγοι θεωρούν ότι, παρ' όλα τα κενά που υπάρχουν στο αρχείο των απολιθωμάτων, αυτό αποτελεί αδιάψευστο τεκμήριο για την ύπαρξη της εξέλιξης. "Όλα τα εύρηματα συνηγορούν υπέρ της θεωρίας της κοινής καταγωγής. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πάμε πίσω στο χρόνο και να αναφερθούμε στην εποχή της πρώτης εμφάνισης στη γη, της ζωής.

Η πρώτη ζωή

Οι επιστημονικές ενδείξεις (αστρονομία, γεωφυσική κ.λ.π.) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, η γη δημιουργήθηκε πριν από περίπου 4,6 δισεκατομμύρια χρόνια. "Όσον αφορά στην πρώτη εμφάνιση ζωής πάνω στη γη, οι αστρονόμοι εκτιμούν ότι, αυτό έγινε περίπου πριν από 3,8 δισεκατομμύρια χρόνια. Πώς ήταν οι πρώτες μορφές ζωής; Κανείς δεν γνωρίζει κάτι σχετικό. Η παλαιοντολογία μας λέει ότι, οι πρώτες μορφές ζωής, οι οποίες πιθανόν να ήταν βακτήρια, βρέθηκαν σε γεωλογικά στρώματα ηλικίας 3,5 δισεκατομμυρίων ετών περίπου. Πώς προήλθαν αυτά τα βακτήρια; Ποιοί ήταν οι πρόγονοί των; Δεν θα μάθουμε ποτέ κάτι για το θέμα αυτό. Εικάζεται ότι υπήρξε ζωή πριν από 3,5 δισεκατομμύρια χρόνια, αλλά δεν υπάρχουν παλαιοντολογικές καταγραφές.

Οι πρώτοι πολυκύτταροι ζωικοί οργανισμοί εμφανίστηκαν κατά τους ειδικούς, πριν από 565 με 530 εκατομ. χρόνια και ζούσαν στο νερό. Τα πρώτα χερσαία φυτά εμφανίστηκαν πριν από 450 εκατομμύρια χρόνια.

Η εξέλιξη τῆς ἐξελικτικῆς βιολογίας

Οἱ ἐπιδιώξεις τῆς ἐξελικτικῆς βιολογίας, εἶναι ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐξιχνιάσει καὶ ἐξιστορήσει τὸ παρελθὸν τῆς ζωῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου, νὰ μελετήσει τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ ρυθμίζουν τὴν ἐξέλιξή της.

Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, ὁ ἐξελικτικὸς βιολόγος *D. J. Futuyma* (1995) ἀναφέρει ὅτι, «ἡ μελέτη τῶν ἐξελικτικῶν μηχανισμῶν δὲν μπορεῖ νὰ διασυνχεθεῖ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἀναπτυξιακῆς βιολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ εἶδους, δηλαδὴ τῆς συστηματικῆς καὶ τῆς παλαιοντολογίας. Τὸ σφυρηλάτημα αὐτῶν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν σὲ ἓνα συμπαγὲς οἰκοδόμημα *μόλις ἔχει ἀρχίσει*».

Μὲ τὴν πρόοδο πάντως, τῆς μοριακῆς βιολογίας καὶ τῆς γενετικῆς, πολλὲς συγκεχυμένες ἀπόψεις ἀναφορικὰ μὲ θέματα κληρονομικότητας, ἔχουν πλέον διευκρινισθεῖ ὅπως π.χ. ὅτι τὸ γενετικὸ ὑλικὸ ἑνὸς ὄργανισμοῦ δὲν μεταβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος ἢ ἀπὸ τὴ χρήση ἢ ἀχρησία τοῦ φαινοτύπου. Δηλαδὴ, τὸ γενετικὸ ὑλικὸ εἶναι σταθερό. Οἱ ἐπίκτιτοι χαρακτῆρες δὲν κληρονομοῦνται.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸ ρόλο τῶν μεταλλαγῶν (ἢ μεταλλάξεων) στὴν ἐξελικτικὴ διαδικασία, θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ ἐδῶ ὅτι, δὲν εἶναι ἀμελητέος. Μαζὶ καὶ μὲ ἄλλους παράγοντες, ἐνεργεῖ καὶ ὁ παράγων τῶν μεταλλαγῶν στὸ *DNA* τῶν ὄργανισμῶν, δημιουργώντας νέες παραλλαγές τῶν ὑπαρχόντων γονιδίων μέσα σὲ ἓνα εἶδος. Ἡ φυσικὴ ἐπιλογή, ἢ ὅποια καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό γιὰ τοὺς φυσικοὺς πόρους, ἐπιτρέπει τὰ καλύτερα προσαρμοσμένα ἄτομα νὰ παράγουν τοὺς καλύτερους γιὰ ἐπιβίωση ἀπογόνους.

Ἐνα σημαντικὸ γεγονός ποὺ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει εἶναι ὅτι, γιὰ νὰ δια-

πιστωθοῦν ἀλλαγές στὰ διάφορα εἶδη ὄργανισμῶν ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐξελικτικῆς πορείας των, θὰ πρέπει νὰ ἔχουν περάσει πολλὲς χιλιάδες, ἀκόμη καὶ ἑκατομμύρια χρόνια.

Κλείνοντας τὸ θέμα τῆς ἐξέλιξης, μποροῦμε νὰ ποῦμε ἐδῶ ὅτι ἐὰν ἀναλογισθεῖ κανεὶς, τὴν πρώτη ἐμφάνιση τῆς ζωῆς πάνω στὴ γῆ ποὺ ἀποτελεῖ μυστήριον γιὰ τὴν ἐπιστῆμη, καθὼς καὶ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἄλλων ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν ὄργανισμῶν καὶ τὴν ἐξέλιξή τους ἀπὸ ἓνα βάθος χρόνου δισεκατομμυρίων ἐτῶν, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ θαυμάσει τὸ μέγεθος τῆς πολυπλοκότητας καὶ τῆς σοφίας στὴν ὅλη αὐτὴ διαδικασία τῆς δημιουργίας. Μὲ βάση ὅλα αὐτὰ τὰ δεδομένα, κάθε σκεπτόμενος ἄνθρωπος ὀδηγεῖται στὴν παραδοχὴ ὑπάρξεως ἑνὸς λογικοῦ ὄντος, μὲ δυνατότητες τὶς ὁποῖες ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει. Ἡ Θεϊκὴ δημιουργὸς δύναμη, ἀποτελεῖ τὴν ἀναμφισβήτητη ἐρμηνεῖα τῶν γεγονότων αὐτῶν.

Ὁ ἄνθρωπος - ἡ καταγωγή του - ἡ ἐξέλιξή του.

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἐνδιαφέρει ἄμεσα τὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ ἀφορᾷ στὴν ἴδια του τὴν Ἱστορία.

Μὲ τὴ χαρτογράφηση τοῦ γενετικοῦ κώδικα τοῦ ἀνθρώπου, πολλὲς μελέτες γίνονται στὸ νὰ ἐξηγηθεῖ ὁ ρόλος τῶν γονιδίων καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὰ λειτουργοῦν, στὴ διαμόρφωση τοῦ ἀνθρώπινου ὄργανισμοῦ, στὴν ἐξέλιξή του, στὴ διαμόρφωση τῶν διαφόρων φυλῶν ποὺ κατοικοῦν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς γῆς, ἀκόμη στὸν ἐντοπισμὸ τῶν αἰτίων, ὅσον ἀφορᾷ στὶς κληρονομικὲς ἀσθένειες καὶ στὴν ἐμφάνιση πολλῶν ἄλλων χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀνθρώπινου ὄργανισμοῦ.

Έτσι, έχει αναπτυχθεί ένα νέο πεδίο επιστημονικής έρευνας, αυτό της εξελικτικής αναπτυξιακής βιολογίας, για τη διερεύνηση των γενετικών και αναπτυξιακών μηχανισμών, που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο έχει εξελιχθεί ή μορφή των οργανισμών.

Βέβαια, ο άνθρωπος, το τελειότερον όν της δημιουργίας, το πιο συζητημένο και το πιο μυστηριώδες, δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθεί *μόνον* με τα κριτήρια με τα οποία αντιμετωπίζονται τα άλλα είδη του Ζωϊκού Βασιλείου, έστω και τα πιο εξελιγμένα. Βεβαίως, δεν μπορεί κανείς να άμφισβητήσει ότι, υπάρχουν κοινά στοιχεία και παρόμοιες διαδικασίες, στη διαμόρφωση του οργανισμού του ανθρώπου, με εκείνες των άλλων άνωτερων θηλαστικών. Ο άνθρωπος όμως, είναι κάτι το ιδιαίτερο μέσα στην όλη δημιουργία. Είναι ή μοναδικότητα που τον χαρακτηρίζει. Έχει π.χ. διαφορετικές δομές και λειτουργίες του εγκεφάλου που σχετίζονται με έκφραση συναισθημάτων που χαρακτηρίζουν μόνο το ανθρώπινο είδος. Έπειτα, ή συνείδηση, ή όποια είναι χαρακτηριστικό πνευματικό γνώρισμα, μόνο του ανθρώπου, δίνει και μόνο αυτή, την άποδειξη ότι ο άνθρωπος ξέφυγε από τις καθαρώς βιολογικές διαδικασίες της εξέλιξης, οι όποιες χαρακτηρίζουν τα άλλα ζωικά είδη. Και δεν είναι το μόνο ειδικό χαρακτηριστικό. Η γλώσσα, ως μέσο επικοινωνίας και γνωσιακής διαδικασίας, είναι στην πρώτη σειρά χαρακτηριστικών ιδιοτήτων του ανθρώπινου είδους. Όμως, δεν πρέπει να άγνοείται το γεγονός ότι, ο άνθρωπος όντας μέλος του Ζωϊκού Βασιλείου, από επιστημονικής πλευράς, είναι προϊόν βιολογικής εξέλιξης. Οι εξελικτικοί βιολόγοι αναφέρουν ότι, ο άνθρωπος άποκόπηκε από τον κοινό πρόγονο

που είχε με τους πιθήκους, πριν από 6 - 8 εκατομμύρια χρόνια. Αυτές είναι γενετικές ένδείξεις των σύγχρονων βιολόγων, χωρίς να υπάρχουν άποδείξεις και χωρίς να έχει βρεθεί από τους παλαιοντολόγους ο κοινός αυτός πρόγονος. Άκόμη μās είναι άγνωστη ή διαδικασία του διαχωρισμού μεταξύ της γενεαλογικής γραμμής των Άνθρωπιδων (*Hominidae*) δηλαδή των πρώτων αυτών «άνθρώπων» και του χιμπατζή, ο όποιος θεωρείται ως το πλησιέστερο είδος των πιθήκων, προς τον άνθρωπο. Βέβαια, όταν αναφερόμαστε στο χιμπατζή της εποχής εκείνης, δεν εννοούμε τον σημερινό χιμπατζή. Θα ήταν ένα είδος πολύ διαφορετικό όπως και το ίδιο ισχύει για τους υπόλοιπους άνθρωποειδείς πιθήκους. Έτσι, δεν μπορούμε σήμερα να λέμε, ότι ο άνθρωπος κατάγεται από τον πίθηκο! Ποιόν πίθηκο; Αυτόν που βλέπουμε σήμερα στους ζωολογικούς κήπους, στις ταινίες του κινηματογράφου και στις τηλεοράσεις;

Τό ότι, ο «άνθρωπος» της εποχής εκείνης και οι πίθηκοι έχουν κοινό πρόγονο, δεν σημαίνει ότι ο κοινός αυτός πρόγονος ήταν πίθηκος. Είναι άντιεπιστημονικός ο ισχυρισμός αυτός.

Οι διαφορές μεταξύ ανθρώπου και χιμπατζή, είναι σε όλα τα επίπεδα τεράστιες. Η εξέλιξη του ανθρώπινου είδους (*Homo sp.*), είχε εισέλθει σε άλλα κανάλια και ο ρόλος της φυσικής άπιλογής ήταν δύσκολο να εκτιμηθεί. Και τό γεγονός, αυτό και μόνο, της δομής του εγκεφάλου του ανθρώπου, μαρτυρεί τό μέγεθος της άνωτερότητάς του έναντι, όχι μόνο του χιμπατζή, αλλά όλων των άνωτερων ζωϊκών δημιουργημάτων. Ένδεικτικώς αναφέρουμε ότι, ο εγκεφαλος του ανθρώπου έχει 30 δισεκατομμύρια νευρικά κύτταρα ή νευρώνες. Οι νευρώνες αυτοί κατατάσσονται

σονται σὲ πολλοὺς διαφορετικοὺς τύπους, οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰδικοί μόνον στὸν ἄνθρωπο. Ἡ ὅλη λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου παραμένει σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀκόμη ἀγνωστή.

Τι λένε οἱ παλαιοντολόγοι γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Τὰ εὐρήματα τῶν παλαιοανθρωπολόγων προέρχονται κυρίως ἀπὸ περιοχὲς τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς (Κένυα, Τασμανία, Αἰθιοπία). Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἦσαν ἀποσπάσματα τοῦ σκελετοῦ ἢ τοῦ κρανίου (π.χ. μία γνάθος). Τὸν πρῶτον παλῶ ἄνθρωπο τὸν ὀνόμασαν «ἐπιδέξιο ἄνθρωπο» (*Homo habilis*). Αὐτός, δάδιζε ὄρθιος καὶ κατασκεύαζε ἐργαλεῖα πέτρινα. Ὁ ὄγκος τοῦ ἐγκεφάλου του, ἦταν μεγαλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ χιμπατζῆ ἢ τῶν ἄλλων πιθήκων (τοῦ χιμπατζῆ εἶναι 300 - 400 κ. ἐκ. ἐνῶ τοῦ *H. habilis* 500 - 800 κ. ἐκ.).

Πρῶτον ἐξελιγμένο εἶδος εἶναι αὐτὸ πού ὀνόμασαν οἱ εἰδικοί «Ὁρθιος ἄνθρωπος» (*Homo erectus*). Ὑπολογίζεται ὅτι, τὸ εἶδος αὐτὸ ἔζησε μεταξὺ 1,6 ἑκατομμύρια χρόνια καὶ 200 χιλιάδες χρόνια πρὶν. Ὁ *H. erectus* ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατασκευὴ καὶ χρῆση ἐργαλείων, φαίνεται ὅτι γνώριζε καὶ τὴ χρῆση τῆς φωτιάς. Αὐτὸ συμπεραίνεται ἀπὸ τὰ ἴχνη στάκτης πού βρέθησαν σὲ ὀρισμένες τοποθεσίες μαζὶ μὲ τὰ ἀπολιθωμένα ὀστά. Ὁ ὄγκος τοῦ ἐγκεφάλου του κυμαίνεταν ἀπὸ 900 ἕως 1100 κ. ἐκ. Πάντως ὁ *H. erectus* δὲν ἔμοιαζε μὲ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο (*H. sapiens*) καὶ οἱ περισσότεροι παλαιοανθρωπολόγοι ἀποφαινόνται ὅτι, δὲν εἶναι ὁ ἄμεσος πρόγονος τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ὡς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι, ὁ ὄγκος τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου κυμαίνεται μεταξὺ 1000 καὶ 1800 κ. ἐκ.

Ὡς κοιτίδα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἡ Ἀφρική. Ἐκεῖ, σὲ μία περιοχή τῆς Αἰθιοπίας, βρέθηκαν ἀνθρώπινα κρανία ἡλικίας μεταξὺ 160.000 καὶ 154.000 ἐτῶν καὶ τὰ ὁποῖα προσδιορίσθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸ *H. sapiens*. Ἡ χρονολόγησις ἔγινε μὲ τὴ γνωστὴ, στοὺς παλαιοντολόγους, μέθοδο τῶν ραδιοϊσοτόπων (Μετάπτωση ἀπὸ Ἀργὸ 40 σὲ Ἀργὸ 39).

Ἡ ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους μέσα στὰ 100.000 ἢ 160.000 χρόνια, θὰ πρέπει νὰ εἶχε ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ πού θὰ εὐνοοῦσαν μία ἀνοδικὴ πορεία καὶ μία συνεχῆ βελτίωσις τῶν ἐσωτερικῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, μὲ ἄμεση ἀντανάκλασις στὴ συμπεριφορὰ του.

Πότε καὶ πῶς δημιουργήθηκε ὁ «σοφὸς ἄνθρωπος»; Πότε ἐμφανίσθηκε σ' αὐτόν, ἡ νοημοσύνη, ἡ συνείδησις καὶ ἡ ὁμιλία γιὰ νὰ ἐκφράζει τὶς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά του, ἐπικοινωνῶντας μὲ τὸν συνάνθρωπό του; Πότε ἐμφανίσθηκε σ' αὐτόν, τὸ ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ αὐτεξούσιο; Μὲ ἄλλα λόγια πότε ἐμφανίσθηκε ὁ σωστὸς ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος; Εἶναι ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα παραμένουν ἀναπάντητα.

Τὸ θέμα αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ προσεγγισθεῖ παράλληλα καὶ ἀπὸ τὴ θεολογικὴ πλευρά. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία ἔχει πολλὰ νὰ μᾶς πεῖ στὸ θέμα αὐτὸ καὶ ιδιαίτερα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Διάφορες θεολογικὲς ἀπόψεις, δίνουν ὑποθετικὲς προσεγγίσεις στὸ θέμα αὐτό. Ἄλλωστε, ἡ Βίβλος πάρα πολὺ λίγα μᾶς λέει σχετικῶς μὲ τὸ πότε καὶ πῶς ἐμφανίσθηκε ὁ «σοφὸς ἄνθρωπος». Ἡ Π. Διαθήκη δὲν εἶχε ὡς σκοπὸ νὰ ἀναπτύξει τέτοια θέματα βιολογικά. Εἶχε ἀποκλειστικῶς διδακτικὸ σκοπὸ. Πάντως, τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῶν ἄλλων

ζωϊκῶν εἰδῶν μέσα στὴν ὅλη Δημιουργία, κανεὶς δὲν ἀμφισβητεῖ. Ἔτσι, ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς, ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιωθεί αὐτό, μὲ τὸ ὅτι, ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ».

ΧΡ. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

Ὁμότιμος Καθηγητῆς
τοῦ Γεωπον. Πανεπιστημίου Αθηνῶν

Βιβλιογραφία:

Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἀρθροῦ αὐτοῦ, ἐλήφθησαν πληροφορίες ἀπὸ τὰ πρὸ κάτω ἀναφερόμενα βιβλία καὶ περιοδικά.

Γιαμβριᾶς, Χ., 1987. Νεώτερα Δεδομένα στὴ Προϊστορία τοῦ Ἀνθρώπου. Ἀνάτυπον περιοδικοῦ «Ἀκτίνες»: 1 - 16.

Γιαμβριᾶς, Χ., 2004. Ἡ μετανάστευση τοῦ Σοφροῦ Ἀνθρώπου (*Homo sapiens*) ἀπὸ τὴν Ἀφρική στὴ Εὐρώπη. Τὸ θαῦμα τῆς Ἀνθρώπινης Νόησης. «Ἀκτίνες».

No 652: 169 - 174.

Dictionary of Biology, 2005. Grange Books Publ. London.

Futuyma, D. J., 1995. Ἐξελικτικὴ Βιολογία. Πανεπιστημιακὴς Ἐκδόσεις Κρήτης. Ἡράκλειο.

Gros, F., 1993. *Regard sur la biologie contemporaine*. Gallimard et Unesco, Paris, France.

Kourilsky, Ph., 1989. DNA. Τὸ νῆμα τῆς ζωῆς καὶ οἱ γενετικὲς ἐπεμβάσεις. Ἐκδ. Ράλφα. Ἀθήνα.

Leakey, R., 1996. Ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους. Ἐκδ. Κάτοπτρο, Ἀθήνα.

Lodish, H., et. al. 1995. *Molecular Cell Biology*. Scientific American Books, New York.

Mayr, E., 2005. Τί εἶναι ἡ ἐξέλιξη. Ἐκδ. Κάτοπτρο, Ἀθήνα.

Nogar, R., 1966. *The wisdom of Evolution*. Mentor - Omega Book, Published by the New American Library, New York.

Pyke, M., 1983. Ἡ ἐξέλιξη μιᾶς μεγαλοφυΐας. *Courier, Unesco*, Μάιος 1983, 5 - 11.

Tattersal, I., 2000. Κάποτε δὲν ἦμασταν μόνοι. *Scientific American*, Ἑλληνικὴ Ἔκδοση (Φεβρουάριος 2000).

ΜΗΝ ΑΠΟΚΑΝΗΣ, ΔΟΥΛΕΥΤΗ!

(Χαρισμένο στοὺς ἐργάτες τῆς Ἀλήθειας)

*Ταχιά - ταχιά, μὲ τὴ δροσιὰ πὺρ στάξανε τ' ἀστέρια,
ξύπνησε πάλι κι' ἄδραξε στὰ δυὸ τὸ ἀλέτρι κέρια·
καὶ βύθιζε το στιβαρὰ στὴ γῆ τὴν πλουτοφόρα,
καὶ σπέρνε χεροπάλαμα σπόρο ἄφθονο, τὴν ὥρα
πὺρ ὁ πρόσχαρος κορυδαλλὸς σὲ χαιρετᾷ ἀπ' τὰ αἰθέρια.*

*Σπρῶχνε τ' ἀλέτρι σου γερὰ καὶ πίσω μὴν κυττάξης.
Μέσ' στὶς ψυχὲς πὺρ σοῦ ἔλαχε τὴν ἀρετὴ νὰ σπέρνης,
μὴν ἀποκάμης, δουλευτή, τὴ θεία σπορὰ νὰ φέρνης.
Θᾶρθη ὁ καιρὸς τοῦ θερισμοῦ καὶ σὺ θ' ἀναγαλλιάξης·
θεία εὐλογία! τὸν καρπὸ σωροὺς θὰ τὸν συνάξης!*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Ι. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1945 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο άρχισε το 1945 με την άφιξη της UNNRA(1) της Αμερικανικής Άποστολής και του Σχεδίου Marshall. Βασικός σκοπός και των Τριών ήταν: α) Η απαλλαγή των Ελλήνων από τρεις ασθένειες την έλνοσοία, τον τύφο και την φυματίωση που θέριζαν εκείνη την εποχή. β) Η ανάπτυξη των βασικών έργων ύποδομης (του οδικού δικτύου που ήταν τότε κατεστραμμένο από τον πόλεμο και σχεδόν ανύπαρκτο, του σιδηροδρομικού δικτύου των λιμένων και αερολιμένων. γ) Την ανάπτυξη των Τηλεπικοινωνιών διά του ΟΤΕ που εύρισκοντο σε πολύ χαμηλό επίπεδο και την ίδρυση της ΔΕΗ για την παραγωγή Ηλεκτρικής Ενέργειας για την κάλυψη των αναγκών όλης της χώρας δ) Την ανάπτυξη της Γεωργίας - Κτηνοτροφίας. Άλιείας της Βιομηχανίας Τουρισμού και την αξιοποίηση του μεταλλευτικού πλούτου της χώρας (Βωξίτες, Νικέλιον, Λευκόλιθος, Περίλιθης, Μπετονίτης κ.λ.π.). Για την ανάπτυξη της βιομηχανίας του Τουρισμού και την αξιοποίηση του μεταλλευτικού πλούτου ιδρύθη Ειδικό Πιστωτικό Ίδρυμα, ο Όργανισμός Χρηματοδοτήσεως και Οικονομικής Αναπτύξεως ο οποίος προικοδοτήθηκε με σοβαρά κεφάλαια από το σχέδιο

Marshall χορηγούσε μακροπρόθεσμα δάνεια αναγκαιότατα για την ανάπτυξη των ως άνω κλάδων της οικονομίας. Ο Όργανισμός αυτός αργότερα συγχωνευθείς με άλλα δύο πιστωτικά ιδρύματα μετονομάσθη σε Έλληνική Βιομηχανία Ανάπτυξεως. Η ανάπτυξη της Βιομηχανίας των Μεταλλευτικών και Τουριστικών Επιχειρήσεων από το 1950 έως την δεκαετία του 1970 υπήρξε ραγδαία. Το Ακαθάριστο Έθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) ηύξανετο από το 1950 έως σήμερα περίπου κατά 50 - 55% ανά δεκαετία εξαιρουμένης της περιόδου 1980 - 1990. Ακαδημαϊκός του Πανεπιστημίου Βοσόνι, του καλύτερου Πανεπιστημίου της Ιταλίας, εξέπληξε την δεκαετία του 1980 μελέτη, η οποία αναφέρει ότι η παραγωγικότης της Ελλάδος μεταξύ των ετών 1963 - 1973 ήταν δεύτερη μετά την Ιαπωνία και κατά την περίοδο 1973 - 1979 ήταν τέταρτη στο σύνολο των συντελεστών της παραγωγικότητος και δεύτερη στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ⁽²⁾. Μετά το 1980 και για πολλά χρόνια η παραγωγικότης της χώρας μας έπεσε δυστυχώς στη χαμηλότερη θέση.

Το μέσο εισόδημα των Ελλήνων κατά το 1960 ανήρχετο περίπου στο 50% του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος των χωρών της Ένωμένης Ευρώπης. Το 1980 το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα των Ελλή-

νων έφθασε στο 80% του αντίστοιχου εισοδήματος των πολιτών των χωρών της Ε.Ε. Από το 1980 άρχισε η πτώση του μέσου εισοδήματος των Ελλήνων για να φθάσει και πάλι το 80% των Ευρωπαίων το 2005.

II. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (Ε.Ε.)

Η ανάπτυξη της Ελλάδος συντελείται μέσα στα πλαίσια της Ε.Ε.⁽³⁾ και της ΟΝΕ⁽³⁾. Πρέπει συνεπώς ν' αναπτυχθεί εν συντομία τι είναι σήμερα η Ε.Ε. και ποία τὰ όφελή της χώρας εκ της συμμετοχής της τόσο στην Ε.Ε. όσο και στην ΟΝΕ: Η Ε.Ε. είναι α) πρώτη σέ⁽²⁾ ΑΕΠ στον κόσμο και ακολουθούν ΗΠΑ, Ίαπωνία, Κίνα, Ρωσία β) πρώτος οικονομικός συνεργάτης των χωρών του κόσμου δηλαδή ο μεγαλύτερος προμηθευτής προϊόντων και υπηρεσιών των χωρών του κόσμου και η μεγαλύτερη αγορά στην όποία οι χώρες του κόσμου εξάγουν τὰ προϊόντα τους. "Ας σημειωθεί ότι η Ε.Ε. έχει θετικό ισοζύγιο έμπορικό και πληρωμών δηλαδή οι εξαγωγές προϊόντων είναι μεγαλύτερες από τις εισαγωγές και οι εισροές συναλλάγματος είναι μεγαλύτερες από τις εκροές. γ) Η πρώτη χορηγός οικονομικής βοήθειας στον κόσμο. δ) Η δεύτερη στην έρευνα και τὸ μέσον κατά κεφαλήν εισόδημα στον κόσμο μετά τις Η.Π.Α. Πρέπει νὰ σημειωθεί ότι στην Ευρώπη υπάρχουν χώρες των όποιων τὸ μέσον κατά κεφαλήν εισόδημα είναι μεγαλύτερο του αντίστοιχου των ΗΠΑ και άλλες πού είναι φτωχότερες, των όποιων τὸ εισόδημα άνέρχεται με γοργούς ρυθμούς 4 - 6% λόγω της χορηγούμενης οικονομικής βοήθειας συγκλίσεως των οικονομικών των χωρών της Ε.Ε. και λόγω του ότι τὸ επίπεδο μορφώσεως και των πτωχών χω-

ρών είναι ύψηλό. Έτσι ελπίζεται ότι τόσο στην έρευνα όσο και στο μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα η Ε.Ε. θα καταλάβει την πρώτη θέση στα προσεχῆ χρόνια. ε) Η τρίτη σέ πληθυσμό μετά την Κίνα και την Ίνδια και στ) Η τέταρτη σέ έκταση μετά την Ρωσία, την Κίνα και τις ΗΠΑ (στην όποία συμπεριλαμβάνεται και η Άλάσκα).

Τὰ όφελή της Ελλάδος εκ της συμμετοχής της στην Ε.Ε. και την ΟΝΕ είναι τ' ακόλουθα:

α) Η Έλλάς λαμβάνει για πολλά χρόνια οικονομική βοήθεια από την Ε.Ε. για την ανάπτυξη και την σύγκληση της οικονομίας προς αυτήν της Ε.Ε. περαιτέρω οι άγρότες της Ελλάδος λαμβάνουν επιδότηση των αγροτικών προϊόντων τους αύξανόμενου του εισοδήματός των. Η οικονομική βοήθεια θα διακοπεί όταν η αναπτυσόμενη οικονομία μας θα φθάσει αυτήν της Ε.Ε. Η παρεχόμενη βοήθεια προς τους άγρότες θα συνεχισθεί για πολλά χρόνια με άλλη μορφή πλέον έπωφελῆ για την οικονομία μας.

β) Με την συμμετοχή μας της ΟΝΕ ο πληθωρισμός του ευρώ είναι εκ των χαμηλοτέρων του κόσμου. Ο χαμηλός πληθωρισμός συνεπάγεται χαμηλά επιτόκια ύψηλές επενδύσεις, μείωση της άνεργίας και διατήρηση της αγοραστικής δυνάμεως των μισθοσυντήρητων.

γ) Τὸ ισχυρό ευρώ βοηθά στη συνεργασία Ελλήνων επιχειρηματιών με ξένες επιχειρήσεις.

δ) Σοβαρές ελληνικές επιχειρήσεις εξελίσσονται σέ διεθνώς συναγωνίσιμες επεκτεινόμενες στην Ε.Ε. και σ' όλο τον κόσμο. Αυτή η εξέλιξη συνεπάγεται εισροή κεφαλαίων στη χώρα, σταθεροποίηση των άπασχολήσεων των Ελλήνων και αύξηση άπασχολήσεων Ελλήνων στο έξωτερικό με σχετικά ύψηλές άμοιβές.

ε) Πολλές χώρες του κόσμου μετατρέπουν τ' άποθεματικά των Κεντρικών Τραπεζών τους από δολάρια στο ισχυρότερο και σταθερότερο ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα έπιτυγχάνει πολύ ύψηλά κέρδη στα όποια συμμετέχουν οι Κεντρικές Τράπεζες των χωρών της ΟΝΕ κατά τον λόγω της καλύψεως του Κεφαλαίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τραπεζής. Συνεπώς συμμετέχει και η Τράπεζα Ελλάδος.

στ) Η Ελλάς δέν διατρέχει, όπως στο παρελθόν κίνδυνο οικονομικών διαταράξεων προκαλουμένων από διεθνείς κερδοσκοπούς που έπλητταν μικρές οικονομίες για ν' αποκομίσουν κέρδη. Το ισχυρό ευρώ της μεγαλύτερας αγοράς του κόσμου άποκλείει τέτοιο φαινόμενο.

ΙΙΙ. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ Ε.Ε.

ζ) Με την συμμετοχή της Ελλάδος στην Ε.Ε. προστατεύεται η Δημοκρατία διότι δέν υπάρχει δυνατότης άνατροπής της από κάποια στρατιωτική δύναμη.

η) Με την σταδιακή συμμετοχή των βορειών γειτόνων μας στην Ε.Ε. προστατεύονται τά σύνορά μας. Έπιθυμίες γειτόνων θά υπάρχουν, δέν υπάρχει δυνατότης όμως πραγματοποιήσεώς των.

Περαιτέρω ενισχύεται η θέση της Ελλάδος έναντι της Τουρκίας ή όποια έπαυσε νά είναι πιστός σύμμαχος των ΗΠΑ διότι α) δέν επέτρεψε στον Άμερικανικό στρατό νά περάσει για νά έπιτεθει στο Ίράκ από βορρά. β) Κατά αντίθεση προς τά συμφέροντα και τις έπιδιώξεις των ΗΠΑ ήλθε σέ συμφωνία με τó Ίράν (τήν Περσία) νά διευκολύνη την έξαγωγή ιρανικού πετρελαίου μέσω της Τουρκίας δια δικτύου ίδρυθέντος υπό των Άμερικανών.

Η συμφωνία δέν πραγματοποιήθηκε λόγω έντόνου παρεμβάσεως των ΗΠΑ και γ) Η Τουρκία βρίσκεται σέ αντίθεση με τις ΗΠΑ για την έπιδιωκομένη άυτονομία του Κουρδικού Ίράκ, διότι φοβάται την έξέγερση των Κούρδων της Τουρκίας για νά άυτονομηθούν. Η Τουρκία βρίσκεται σέ αντίθεση και με την Ρωσία διότι: α) Με την πτώση των Σοβιέτ προσέπαθησε νά προσεταιρισθεί ώρισμένες χώρες που όμιλούν τουρκικές διαλέκτους οι όποίες είναι άυτόνομες μέν, φίλες όμως όμοσπονδίας της όποίας έπικεφαλής είναι ή Ρωσία και β) προσέπαθησε συμμαχούσα με τις ΗΠΑ νά διέλθουν τά πετρέλαια της Κασπίας μέσω Τουρκικών έδαφών προς τή δύση και όχι μέσω της Ρωσίας. Η πρώτη προσπάθεια άπέτυχε πλήρως και ή δεύτερη είχε πολύ μικρή έπιτυχία λόγω των έντόνων αντιδράσεων της Ρωσίας. Η Τουρκία δέν έχει άλλη έπιλογή για την μελλοντική οικονομική της άνάπτυξη και την συγκράτηση των Κούρδων που άποτελούν περίπου τó 27% του πληθυσμού της και κατέχουν άνάλογο τμήμα της χώρας της. Κατά τις τελευταίες εκλογές υπερψηφίσθηκε τó κόμμα του Έρντογκάν από τους Κούρδους, διότι βασικά άπεδείχθη από μελέτη ότι ό Έρντογκάν είναι ό μόνος που μπορεί νά προωθήσει την συνεργασία της Τουρκίας με την Ε.Ε. και έτσι οι Κούρδοι θά άποκτήσουν τά ανθρώπινα και δημοκρατικά δικαιώματά τους και άφετέρου θά βελτιωθεί τó βιοτικό τους επίπεδο όποτε δέν θά έχουν κανένα ενδιαφέρον για άυτονομία διότι τó οικονομικό επίπεδό τους θά είναι ύψηλότερο εκείνο των λοιπών Κούρδων (του Ίράν, Ίράκ και της Συρίας). Συνεπώς τó πιθανότερο είναι ή Τουρκία νά δεχθεί την συνδεσή της με την Ε.Ε. με ειδική σχέση και όχι με την πλήρη ένταξη

της ως επιδιώκει δεδομένης τῆς ἀντιδράσεως Γερμανίας, Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Περαιτέρω σήμερα πιέζουν πολλὲς χώρες τῆς ΟΝΕ γιὰ τὴν ἔνωσή τους δι' ὁμοσπονδίας (μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ Ἑλλάς) καὶ ἡ ἔνωση αὐτὴ εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθεῖ μέσα στὰ προσεχῆ χρόνια. Τότε βέβαια ἡ θέση τῆς Ἑλλάδος μεταξὺ ὄλων τῶν χωρῶν τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Τουρκίας θὰ ἐνισχυθεῖ. "Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ Κύπρος ἔχει ὅλες τὶς προϋποθέσεις νὰ γίνῃ μέλος τῆς ΟΝΕ καὶ τῆς μελλοντικῆς Ὁμοσπονδίας. Ὁ χρόνος ἐργάζεται ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων.

ΚΛΕΙΣΙΜΟ

Ἡ πατρίδα μας πέτυχε ὅπως εἶδαμε πολλὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὸ 1945 ἕως σήμερα. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι βασικὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως κάθε χώρας εἶναι ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη πρέπει νὰ ἐπιτυγχάνεται μὲ τρόπο πὺν δὲν προσβάλεται τὸ περιβάλλον. Περαιτέρω βασικοὶ παράγοντες τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς παιδείας καὶ ἡ μείωση ἢ κατὰ τὸ δυνατόν ἐξαφάνιση τῆς διαφθορᾶς.

Ἡ διαφθορὰ τοῦ δημοσίου βίου ἀποτελεῖ σήμερα βασικὸ ἐμπόδιο τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἢ καὶ βασικὸ παράγοντα κάμψεως τῆς οἰκονομίας τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου προφανῶς καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Στὴν ἀποκατάσταση τοῦ περιβάλλοντος θὰ συμβάλλει οὐσιαστικὰ ἡ σχετικὴ τεχνολογία γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ὁποίας καταβάλλονται προσπάθειαι, ἀλλὰ καὶ κατασταλτικὰ μέτρα καὶ ἡ ἐπιβολὴ ποινῶν ἢ φόρων. Γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς διαφθορᾶς καταβάλλονται ἐπίσης προσπά-

θειαι θεσπίσεως κατασταλτικῶν μέτρων. Τὰ κατασταλτικὰ μέτρα εἴτε γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος εἴτε γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς διαφθορᾶς καλῶς λαμβάνονται. Αὐτὰ ὅμως ἀπλῶς περιορίζουν τὸ κακὸ ἢ τὸ ὀδηγοῦν σὲ νέους τρόπους ἐκδηλώσεώς του. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι ὑπερναγκαίαι καὶ γιὰ μὲν τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ἢ καλλιέργεια τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν διότι:

α) Τὸ ἦθος εἶναι βασικὸς παράγων ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικῆς γαλήνης καὶ τῆς οἰκονομικῆς εὐεξίας.

β) Τὸ ἦθος τῶν πολιτῶν καὶ εἰδικότερα τῶν ἐπιχειρηματιῶν συμβάλλει στὴν ἐθελουσία προστασία τοῦ περιβάλλοντος.

γ) Τὸ ἦθος τῶν πολιτῶν συμβάλλει στὸν ἐθελούσιο περιορισμὸ τῆς διαπλοκῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς.

δ) Τὸ ἦθος συμβάλλει στὴν ἀνάπτυξη παιδείας ἀνθρώπων ὀλοκληρωμένων. Ἐὰν δὲν ὑπάρξουν ἄνθρωποι ἢ κοινωνία γίνεται ἀπάνθρωπη καὶ ἡ οἰκονομία κάμπτεται. Τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα διεθνῶς δὲν εἶναι μόνον ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος ἀλλὰ ἡ βίωση σὲ μιὰ ἀνθρώπινη κοινωνία ἀλληλεγγύης συνοχῆς καὶ ἀγάπης.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁμότιμος Καθηγητὴς
Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὑποσημειώσεις:

1) *United Nations Relief Rehabilitation Administration 1945 - 46.*

2) Ὁργανισμὸς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως (τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν τοῦ κόσμου).

3) Ε. Ε. (Ἐνωμένη Εὐρώπη).

ΟΝΕ (Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση).

4) ΑΕΠ (Ἀκαθάριστο Ἐθνικὸ Προϊόν. Δηλαδὴ ὁ κατ' ἔτος παραγόμενος πλοῦτος πρὸ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς φθορᾶς καὶ γενικὰ τῆς μειώσεως τῆς ἀξίας τῶν χρησιμοποιημένων μέσων παραγωγῆς.

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Οί άνθρωποι που διαδραμάτισαν ένα σημαντικό ρόλο σε κάποια αξιωμακρινόμενα ιστορικά γεγονότα, δημιουργώντας με τη δράση τους μια όριση εποχή, στην οποία έχουν αποθέσει τη δική τους σφραγίδα προκειμένου να διασώσουν τα γεγονότα αυτά από τη λήθη, για να μην εξαφανιστούν και αποξεχαστούν από τον αμείλιχο χρόνο (που κατά το στίχο του Ανδρέα Κάλβου «των έργων έχθρος και πάσης μνήμης ἔρχεται»), επινόησαν τον τρόπο να τα μετουσιώσουν σε μνημεία τέχνης οποιασδήποτε μορφής. Τουτό φαίνεται να το συνειδητοποίησε ως ανάγκη ο άνθρωπος, από την αρχή της πορείας του μέσα στην ιστορία, γι' αυτό το λόγο και η τέχνη, ως ἐξύμνηση και ἐξιστόρηση ἡρωϊκῶν πράξεων, κατορθωμάτων κ.λ.π. εἶναι τόσο παλιά ὅσο και ὁ ἄνθρωπος που δραῖ και κινεῖται σὸν ἱστορικὸ χῶρο. "Ἐτοι ἡ τέχνη, ἀπὸ τὴν πρῶτη γονη ἕως τὴν πρῶτη ἐξελιγμένη μορφή της, ὡς ἀνώτερη και πνευματικότερη ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἐκείνη που ὀδηγεῖ σὲ αἰσθητικῶς διαμορφωμένα δημιουργήματα (κατὰ τὴν ἀντιλήψη κάθε ἐποχῆς), ἱκανοποιώντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ αἶτημα και τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἑνὸς ἱστορικοῦ γεγονότος μέσα σὸ χρόνο, εἴτε τοῦτο εἶναι συνδεδεμένο με τὴν ἀνάμνηση μιᾶς ἡρωϊκῆς πράξης, εἴτε με τὴν ἀνάμνηση μιᾶς μεγάλης ἐποχῆς σὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου.

"Ἄς σκεφτοῦμε τί θὰ ἦταν ἡ ἐκστρατεία τῆς Τροίας χωρὶς τὴν Ἰλιάδα, ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος χωρὶς τὸ πνευματικὸ και καλλιτεχνικὸ (ὡς τέχνη τοῦ λόγου) μνημεῖο που ἔστησε «ἐς αἰῶ» με τὴν Ἰστορία του γιὰ τὴν ἐπερχόμενη γενιὴ ὁ Θουκυδίδης, τί θὰ

ἦταν ἀκόμα ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ἐέρξη ἂν ἔλειπαν «Οἱ Πέρσες» τοῦ Αἰσχύλου με τὸν περίφημο παιάνα τῆς Σαλαμίνας. "Ἄς συλλογιστοῦμε ἀκόμα, ὅτι τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, με τὸν Παρθενῶνα και τοὺς ἄλλους μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς, ἐκφράζουν κατὰ τὸν πρῶτο εὐγλωττο τρόπο και ὑποδηλώνουν τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ μεταφερόμενοι σὸς δυτικούς μέσους χρόνους, ἐκτιμοῦμε τὸν πολιτισμὸ και τὴν συνθήκη τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἰδιόμορφης ἐποχῆς, με τὰ πνευματικὰ και καλλιτεχνικὰ δημιουργήματά της, ὅπως τὰ τραγούδια τῶν Τροβαδούρων λ.χ. και οἱ ἀνεπανάλητοι καθεδρικοὶ ναοὶ της.

Βλέπομε δηλαδή ὅτι κάθε ἐποχή, ὅπως τὸ ἐπισημάναμε, με τὴν σκέψη που προηγήθηκαν, ἔχει νὰ παρουσιάσει τὴ δική της καλλιτεχνικὴ ἔκφραση. Καὶ ἂν αὐτὸ ἰσχύει γιὰ κάθε ἐποχή, εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ ἰσχύει τοῦτο ἀκόμα περισσότερο γιὰ μεγάλες ἱστορικές περιόδους, ὅπως εἶναι ἡ Βυζαντινὴ, που και αὐτὴ σημάδεψε ἀποφασιστικὰ τὸν πολιτισμὸ μας με ἀξιοσημείωτες πράξεις σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, που οἱ ἐπιδράσεις τους φτάνουν ἕως τὴν μέρες μας, μιὰ περίοδος που γιὰ μᾶς τοὺς Ἑλλήνες, μάλιστα, ἀποτελεῖ τὴν πρῶτη ἀμεση προγονικὴ κληρονομία μας και μᾶς συνδέει, χωρὶς χάσματα, με τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικούς χρόνους. Γιατί τὸ Βυζάντιο, παρεξηγημένο, περιφρονημένο και συκοφαντημένο ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἱστοριογραφία (*Gibbon, Montesquieu* κ.ά.), ξαναστήθηκε μπροστὰ μας και ξαναζωντάνεψε σὲ ὅλη του τὴ λαμπρότητα, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα με τὴν ἀληθινὰ ἀποκα-

λυπτικές επιστημονικές έρευνες μεγάλων βυζαντινολόγων, όπως ο Κρουμπάχερ, ο Σλουπερζέ, ο Ντήλ καί, από τους δικούς μας, ο Παπαρηγόπουλος, ο Ζαμπέλιος, κ. ἄ., για να ξαναπαράει τη σωστή θέση του και ν' αποκατασταθεί, αυτή η χιλιόχρονη και τόσο ένδοξη ιστορική περίοδος, στα μάτια της πολιτισμένης ανθρωπότητας (παρ' όλα τα άρνητικά, αλλά και έντελως ανθρώπινα πολλές φορές μελανά σημεία της), σε όλη τη σημασία της, προκειμένου να εκτιμηθεί δίκαια ή συμβολή της στη διαμόρφωση του σύγχρονου πολιτισμού.

Ξαναγυρίζοντας στις σκέψεις απ' τις οποίες ξεκινήσαμε θα μπορούσαμε να θέσουμε ένα καιρίο ερώτημα: Ποιά είναι ή ποιητική και ή ευρύτερα καλλιτεχνική έκφραση του Βυζαντίου, ποιό θεωρείται για μᾶς τὸ ἀκατάλυτο ἀπὸ τὸ χρόνο, πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ δημιούργημα πὸν νὰ διαιωνίζει καὶ νὰ ἐκφράζει ἀξία αὐτὴ τὴ μεγάλη γιὰ μᾶς, ἀλλὰ σίγουρα καὶ γιὰ κάθε εὐρωπαϊὸ, ἀκόμα γιὰ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο, ιστορική περίοδο;

Ἡ ἀπάντηση προκειμένου γιὰ τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα πὸν μᾶς ἄφησε τὸ Βυζάντιο, δὲν εἶναι δύσκολη. "Ὅταν ἔχουμε ζήσει, εἴτε γιὰτὶ ἀποκτήσαμε μὴν ἄμεση ὀπτική ἐμπειρία, εἴτε γιὰτὶ συλλάβαμε μὲ τὴ φαντασία μας, ὕστερα ἀπὸ λεπτομερειακὴ περιγραφή καὶ ἐπίμονη σπουδὴ - πὸν εἶναι καὶ αὐτὴ μὴ ἀληθινὴ ἐμπειρία, γιὰ ὅποιον ἔχει «πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του»- τὸ ἀρχιτεκτονικὸ μεγαλόουρημα πὸν λέγεται Ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν ἔχουμε ἐπανελημμένα θαυμάσει τόσοι καὶ τόσοι, μεγάλοι καὶ μικροὺς, ἀληθινὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης, βυζαντινοὺς ναοὺς, ὅταν ἔχουμε σκιρτήσει ἀπὸ δέος καὶ ἱερὴ συγκίνηση, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πνευματικὴ ἀγαλλίαση, μπροστὰ στὰ τόσα ἐξαισια φανερώματα τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, πὸν ὅμως, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε ἕναν νεο-

βυζαντινὸ τῶν ἡμερῶν μας, τὸ Φῶτὴ Κόντογλου, δὲν εἶναι ζωγραφικὴ μὲ τὴ στενὴ, τὴν κοσμικὴ, θὰ λέγαμε, σημασία τῆς λέξης, ἀλλὰ ἀποπνευματοποιημένη καὶ κατὰ κυριολεξία ἐξαγιασμένη μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως διαμορφώθηκε καὶ μᾶς παραδόθηκε ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, λειτουργικὴ τέχνη καὶ ἀγιογραφία, τότε ἀντιλαμβανόμεστε πόσο πλούσια καὶ καρποφόρα στάθηκε ἡ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τοῦ Βυζαντίου.

Θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ ὑποστηρίξουμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴν ποιητικὴ ἔκφρασή του: Θὰ μπορούσαμε δηλαδὴ νὰ ποῦμε καὶ νὰ ἰσχυριστοῦμε μὲ πειστικότητα, ὅτι ἡ ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξε τὸ ἴδιο ὑψηλὴ καὶ μεγαλόπνοη, καθὼς ἡ καλλιτεχνικὴ του, μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ ζωγραφικὴ ἔκφραση;

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ μεταφέρω τὴ γνώμη ὅχι κανενὸς θεολόγου, ἀφοῦ θὰ μπορούσαμε τὴ γνώμη του νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε μεροληπτικὴ καὶ συνελπῶς διαβλητὴ, ἀλλὰ ἐνὸς φιλόλογου ἀπὸ τοὺς πιὸ συγκροτημένους καὶ εὐαίσθητους στὰ θέματα ποίησης, τοῦ Κωνστ. Θ. Δημαρᾶ. Στὴ μελέτη του «Δοκίμιο γιὰ τὴν Ποίηση» καὶ εἰδικότερα στὸ κεφάλαιο «Ποίηση καὶ Χριστιανισμὸς» γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Κι ἀρχίζει γιὰ πρώτη φορὰ (μὲ τὸ Χριστιανισμὸ) στὴν ἱστορία τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχῆς. "Ὅλες οἱ ἀξίες ἀλλάζουν: τὰ ἔργα τῶν ἐθνῶν γίνονται ὑπόπτα, περνοῦν σὲ μοῖρα δευτερότερη, ὁ κόσμος εὐρήκε τὴ σημασία του. Εἶναι περίεργο πῶς ἄνθρωποι πὸν ἔχουν ἔστω καὶ ἀμυδρὴ σχέση μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἱστορία, μποροῦν ὕστερα ἀπὸ μὴ τέτοια ἐπανάσταση, νὰ ἀρνούνται τὴν ἐννοια τῆς προόδου. Αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς προόδου τὸ νόημα θὰ ξαναβροῦμε ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες, ἀλλοιωμένο, παρεξηγημένο, ἀντεστραμμένο, στοὺς ἀνθρώπους τοῦ Condorcet. Ἀλλὰ ἡ προόδος ὑπάρχει, εἶναι

ή ίδια, μιά για πάντα και χριστιανική. Ἐκεῖ ὁμως ὅπου τὰ ἀποτελέσματά της εἶναι καταπληκτικά, εἶναι ἡ ποίηση. Ἡ πηγὴ τῆς ἐμπνεύσεως, οἱ μυστικοὶ κόσμοι τῆς ψυχῆς, ποὺ τοὺς εἶχε μαράνει, σὰν γιὰ πάντα, ὁ καυτερός λίβας τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ξαναβρίσκουν τοὺς χυμούς τους, τὴ δροσιά τους καὶ ξαναθρίζουν. Ἀπὸ τὰ πρῶτα τους δῶρα ἡ ποίηση. Μόλις ἐπικρατήσει ὁ Χριστιανισμός, μόλις νικήσει στὸν ἐξωτερικὸν ἀγῶνα ποὺ ἀπορροφούσε τὶς δυνάμεις του, μόλις ἀποκτήσει μιὰ κάποια ἰσορροπία, ἡ ποίηση παίρνει μέσα στὸν κόσμο τὸ χριστιανικό, τὴ θέση ποὺ τῆς ἀρμόζει. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς μιλεῖ στὴν ψυχὴ του καὶ παρ' ὅλο τὸν κλασικὸ φόρτο του, ἡ ποίησή του ἔχει τὴν τρυφερότητα τοῦ καινούριου λυρισμοῦ. Ἡ φύση τοῦ μιλεῖ, καθὼς παρατηρήθηκε κι ὅλας, μὲ τὴ ρωμαντικὴ φωνὴ μιᾶς φύσεως Λαμαρτινικῆς. Ἀκόμα καὶ ἡ ἑλληνόφωνη χριστιανικὴ ποίηση, μ' ὅλη τὴ βαρὴ κλασικὴ κληρονομιά, ποὺ εἶναι συχνὰ αἰσθητὴ στὴν παραγωγή της, ἔχει μιὰ δόνηση, μιὰ συνοχή, μιὰ πρωτοτυπία στὴ σύλληψη, ποὺ μόνο μὲ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὴν ποίηση μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ. Οἱ εἰκόνες ζωηρές, δεμένες, ἀπροσδόκητες, ἀποτελοῦν τοὺς ἀμέσους προδρόμους τῆς νεοελληνικῆς λογίας λυρικῆς ποιήσεως, μόλις τὴ δεῖς νὰ ξεπεράσει τὰ ἡρωϊκὰ θέματα τοῦ ρομελιώτικου τραγουδιοῦ: γιὰ νὰ βρεῖς τὴν πηγὴ τοῦ σολωμοῦ στίχου «ἀνοιχτὰ πάντα κι ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου», πρέπει νὰ ἀνατρέξεις, αἰῶνες πίσω, στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία τῆς Ἐκκλησίας μας... Τὰ θέματα, ὁ τρόπος μᾶλλον τῆς συλλήψεως τῶν θεμάτων κι αὐτά, καθὼς ἔδειχνα παραπάνω, βγαίνουν ὅμοια στὴ θρησκευτικὴ μας ποίηση καὶ στὸ σύγχρονό μας λυρισμό. Τέλος ἀξιοσημείωτο εἶναι πῶς, ὁ ὅλο τὸν ἀνατολικὸ μεσαίωνα, ἀξεχώριστους συναντᾷς τὸ λυρισμὸ μὲ τὴν πίστη. Σήμερα ἀκόμη οἱ δυὸ ἀρχηγέτες τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, ὁ Κάλδος καὶ ὁ Σολωμός, μᾶς εἶναι ἀνεπαρκῶς γνω-

στοί, γιὰτὶ δὲν ἔχουν μελετηθεῖ οἱ θρησκευτικὲς πηγὲς τοῦ ἔργου τους».

Ἐξάλλου ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ἀναιρώντας παλιὰν ἐκτίμησή του ὅτι «τὸ Βυζάντιο ἔμεινε ποιητικὰ ἄφωνο» καὶ ὅτι «ὁ λόγος στὸ Βυζάντιο δὲν ἦταν δημιουργικὸς» στὴν πρόσφατη ἐννεάτομη ἔκδοση τῆς «Ἱστορίας τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος», ἀφοῦ κάνει λόγο γιὰ πολλοὺς βυζαντινοὺς ἐργάτες τοῦ λόγου, γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά, συγκρίνοντας δυὸ μεγάλα πνευματικὰ ἀλλὰ καὶ ποιητικὰ ἀναστήματα τοῦ Βυζαντίου, τὸν Ἰωάννη τὸ Δαμασκηνὸ καὶ τὸ Ρωμανὸ τὸ Μελωδὸ: «Ἀλλὰ ὁ Δαμασκηνὸς δὲν ἔγραψε μόνον ἔργα φιλοσοφικά, δογματικὰ καὶ μαχητικὰ. Ἦταν καὶ ὁ τελευταῖος μεγάλος ὑμνογράφος τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Τοῦ ἔλειπε, δέβαια, ἡ αὐθόρμητη ποιητικὴ ἐμπνευση τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ. Ἦταν λιγώτερο ποιητὴς καὶ περισσότερο θεολόγος. Καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ προσθέσουμε: ἐπειδὴ, ἀκριβῶς, ἦταν λιγώτερο ποιητὴς ἀπὸ τὸν ἐξάισιο Ρωμανὸ, ἐδέσποσε μέσα του πιὸ πολὺ τὸ στοιχεῖο τοῦ λόγιου κ' ἔγραψε τοὺς στίχους του σὲ γλῶσσα ἀρχαιοπρεπέστερη ἀπὸ τὴ γλῶσσα ποὺ ἐχρησιμοποίησε, ζώντας πιὸ κοντὰ στὴ λαϊκὴ ψυχὴ καὶ ἀκοή, ὁ Ρωμανός. Ὡστόσο, ἡ ὑμνογραφικὴ δημιουργία τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι μιὰ μεγάλη χριστιανικὴ πράξη καὶ κορυφώνεται στοὺς ὕμνους ποὺ συνιστοῦν τοὺς ἀσματικούς κανόνες τοῦ Πάσχα».

Ὁ Θεόδωρος Ζῦδης, ἐξάλλου, ποὺ μᾶς ἔδωσε μ' ἓναν ὀγκώδη τόμο 600 περίπου σελίδων τὸ μόνο ὑπεύθυνο καὶ ὀλοκληρωμένο ἔργο συστηματικῆς καὶ ἐξαντλητικῆς θὰ ἔλεγα μελέτης τῆς ὑμνογραφίας μας, ἀπὸ καθαρὰ αἰσθητικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἄποψη, μὲ τὸν τίτλο «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία», ἓνα ἔργο ποὺ τὸ χρωστοῦσε ἡ νεοελληνικὴ κριτικὴ σκέψη στὸ ἀγέραςτο καὶ ἀληθινὰ πνευματοφόρο θησαυρὸ τῆς ὑμνογραφικῆς παράδοσης τῆς Ὁρθοδοξίας, γράφει τὰ ἀκό-

λουθα χαρακτηριστικά, ανάμεσα σὲ πολλές ἀξιόλογες παρατηρήσεις του, γιὰ τὸν «Ἀκάθιστο Ὑμνο», ποὺ περιλαμβάνει τοὺς τόσο δεμένους μὲ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ «Χαιρετισμούς» καὶ τὸ κοντάκιο «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια», ποὺ σὰν ἄλλος ἐθνικὸς ὕμνος ἀντηχεῖ ὄχι μόνο στίς ἐκκλησίες μας, ἀλλὰ προπάντων στίς καρδιές μας: «Ὁ βυζαντινὸς ὕμνογράφος τοῦ Ἀκαθίστου ἔχει ἕνα τέλειο ζωγραφικὸ αἶσθημα. Σύγχρονα ὅμως στηλώνει καὶ πρὸς τὰ γύρω τὰ μάτια του. Εἶναι κάποτε στραμμένος πρὸς τὸ ὠραῖο θέαμα, ἐκεῖ ποὺ αἰσθάνεται τὴν ἔξαρση τοῦ ὑψηλοῦ ὅσο καὶ ἠθικοῦ θέματος. Τὸ ζωγραφικὸ χρῶμα τὸ ἀντικαθιστᾷ ἡ μουσικότητα, ἕνα λυρικό ὄραμα, καὶ ἡ ὄλτασία κατεβαίνει στὸν κόσμο τῶν αἰσθήσεων, στὴν ἐντυπωσιμὴ φυσικὴ εἰκόνα. Ὁ κόσμος τῶν ιδεῶν σμίγει μὲ τὰ ὑλικά πλάσματα. Ἐνας ἐξωτισμὸς διαφαίνεται στὸ περίγραμμα τῆς μορφικῆς διαπλάσεως τοῦ Ἀκαθίστου. Ἄν φαίνεται στὴν περίοπτη θέση τῆς τῆν Πλατυτέρα, ζωγραφισμένη στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, ἔτσι ὅπως συμβολίζει μιὰ σύνδεση τῆς γῆς μὲ τὸν οὐρανὸ, τότε θὰ καταλάβουμε τὸν ὕμνογράφου τοῦ Ἀκαθίστου, καθὼς ἀγωνίζεται διαρκῶς νὰ συνενώσει ἐννοιες μετάρσιες, χαρακτηρισμοὺς ἀνάμεσα πραγματικότητας καὶ ἰδεαλισμοῦ». Καὶ ἄλλοῦ παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα στὸν Ἀκάθιστο, παρ' ὅλη τὴν ἀπόσταση τῆς ἀπὸ τὴ λαϊκὴ, δέχεται μ' ἕναν παλμὸ λυρισμοῦ, ποὺ δὲν τοῦ λείπει ἡ θερμὴ, ἔτσι σταματημένη καθὼς εἶναι κάπου στὸ χρόνο. Ὁ βυζαντινὸς ὕμνωδὸς μᾶς ἔδωσε τὴν ποίηση τοῦ θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ὅπως ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς μᾶς ἐχάρισε τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἔθνους γιὰ τὴ διατήρησή του. Καὶ τὰ δύο εἶναι πατροπαράδοτες ρίζες, ποὺ κράτησαν ἀλώδητο τὸν πυρῆνα τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, παρὰ τὸν ὁποιοδήποτε συγχρωτισμὸ μὲ ἀνατολικοὺς ἢ βόρειους ἢ δυτικούς λαοὺς. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ποιητικοὶ κύκλοι εἶναι διπλὴ ἔκφραση: ὁ

πρῶτος μᾶς ἐνδοστρέφειας τῆς θρησκευούσας ψυχῆς καὶ ὁ δεῦτερος μᾶς ἐξωστρέφειας σ' ἐπικὸ πλαίσιο».

Ἀκόμα γιὰ τὴν ὕμνογραφία τῶν Χριστουγέννων, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε σὲ ὀρισμένα ἀντιπροσωπευτικὰ κείμενά της, ὁ Θ. Ζύδης σημειώνει ἀνάμεσα σὲ ἄλλες ὀξυδερκεῖς παρατηρήσεις του, καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ Ὁρθρος πηγάζει ἀπὸ τὴ Χριστουγεννιάτικη Νύχτα. Ὁ Ὑμνος τῶν Ἀγγέλων εἶναι δοξολογία κατανυκτική, ποὺ σὲ ὅλη τὴ χρονία παίρνει τὸν τόπο της, μέσα στὰ χαράματα, στὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγή. Καθὼς προηγεῖται ἡ Ἀκολουθία τῶν Μεγάλων Ὁρῶν, ποὺ συνοψίζονται στὴν πρώτη, στὴν τρίτη, στὴν ἔκτη καὶ στὴν ἕνατη καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀθόρυβη στιγμή τοῦ Μεσονυκτικοῦ, ἡ ψυχὴ εἶναι ὅλη συνεπαρμένη ἀπὸ τὴν προσευχὴ. Γι' αὐτὸ καὶ πλεονάζουν τὰ διαβάσματα, κατὰ τίς Ὁρες αὐτές, τῶν Ψαλμῶν καὶ τῶν Προφητειῶν». Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο, διατυπώνοντας γενικότερες σκέψεις, παρατηρεῖ: «Σοβαρὴ καὶ πατροπαράδοτη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίηση, δὲν παρουσιάζει καμιά μετὰπτωση ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ στὸ κοινότοπο. Ποίηση ποὺ ἔχει ὅλη τὴν ὑποβολή, ποὺ κατακτᾷ τὸ ρυθμὸ τὸν ἀνταποκρινόμενο στὴ θρησκευτικὴ διάθεση. Ἡλεκτριεῖται ἀπὸ ἕνα δυναμισμό, ποὺ δὲν κυμαίνεται ποτὲ στὴν ἀβεβαιότητα. Ἡ ἀνεση τῆς ποιήσεως αὐτῆς εἶναι κλασικὴ. Ποτὲ δὲν χάνει τὸν πλοῦτο της, καθὼς συμβαίνει μὲ τὴν ποίηση ἄλλων τάσεων. Ἡ ἐπαφή μας μὲ τὴν ὕμνογραφία μᾶς φέρνει πάντα τὴ συναισθησιμὴ πῶς ἡ ἀληθινὴ ποίηση στέκει πολὺ ψηλότερα ἀπὸ τὸν πεζὸ λόγο. Νὰ μὴ ζητήσουμε ν' ἀπλουστεύσουμε τοὺς ὕμνους αὐτοὺς μὲ ἐκτενέστερη ἐρμηνεία. Τὰ κριτήρια τοῦ μέσου ἀνθρώπου ἢ τοῦ μορφωμένου ἀναγνώστη, γίνονται κριτήρια τὸ περισσότερο τοῦ πιστοῦ, ποὺ δὲν τὸν φθείρει ἡ ἀμφιβολία καὶ δὲν τὸν παραλύει ἡ ἄρνηση. Ἔτσι ὁ πνιγηρὸς γρίφος τῆς ζωῆς λύνεται ταυτόχρονα μὲ τὸ συναρπαστικὸ αἶνιγμα τῆς

ποιητικής τέχνης, καθώς πανίερα υποδοθηθεὶ ἡ πίστη».

Μὲ τὴ «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία» τοῦ Θ. Ξύδη ἔχουμε πιά τὸ *Corpus* τῆς βυζαντινῆς, ἐκκλησιαστικῆς μας ποίησης. Ἀληθινὸ ἔργο ζωῆς γιὰ τὸ συγγραφέα της, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ὕμνογραφία τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας, ὅ,τι στάθηκε γιὰ τὴ βυζαντινὴ ἀγιογραφία τὸ περιήγητο ἔργο τοῦ Φώτη Κόντογλου «Ἐκφρασις, ἤγουν ἱστορησις τῆς παντίμου Ὁρθόδοξου Ἀγιογραφίας», γιατί ὅπως τὸ βιβλίον τοῦτο μᾶς παρουσιάζει ἀνάγλυφα καὶ μᾶς ἐρμηνεύει τὴ λεπτότητα καὶ τὸ πνευματικὸ, συνταιριασμένον μὲ τὸ αἰσθητικὸ, κάλλος «τῆς εἰρηνοχύτου ταύτης τέχνης», ἄλλο τόσο καὶ ἡ «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία» τοῦ Θ. Ξύδη, μᾶς ἐξηγεῖ, ἀπλὰ ἀλλὰ καὶ διεισδυτικὰ καὶ πειστικὰ, τὸ πνευματικὸ καὶ αἰσθητικὸ κάλλος τῆς βυζαντινῆς, τῆς ὀρθόδοξης ὕμνογραφίας μας. Πολλὰ χρόνια μόχθησε ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ συνθέσει αὐτὸ τὸ ἔργο πού οἱ πρῶτες καταβολές του, ὅπως προλογικὰ μᾶς ἐξομολογεῖται, ἀνάγονται στὰ ἐφηβικά του χρόνια. Ἔτσι μὲς ἀπ' τὶς σελίδες αὐτοῦ τοῦ ἀληθινὰ πολύτιμου, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία, βιβλίου, παρελαύνουν μεγάλες πραγματικὰ μορφές τῆς ὕμνογραφίας (Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, αὐτὸς ὁ Πίνδαρος τῆς Ὁρθόδοξιας, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Κοσμᾶς ὁ Μαΐουμᾶ, Γερμανὸς ὁ ὁμολογητής, Θεόδωρος Στουδίτης, ἡ Κασσιανὴ κ.ἄ.), ἐξετάζονται μὲ σοφία καὶ γνώση τῶν φιλολογικῶν πλευρῶν πού παρουσιάζουν τὰ διάφορα εἶδη ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων (κοντάκια, κανόνες, στιχηρὰ καὶ ἀπόστιχα, ἰδιόμελα καὶ προσόμοια, καθίσματα, ἀντίφωνα, ἐξαποστειλά-

ρια, ἀπολυτίκια κ.λ.π.), ἐνῶ παράλληλα ἐξετάζονται ὕμνολογικὰ οἱ μεγάλοι ἑορταστικοὶ κύκλοι τῆς Ἐκκλησίας μας πού κατέχουν δεσπόζουσα θέση μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ὁρθόδοξης λατρείας (ὅπως ἡ Ὑμνογραφία τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐπίσης ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, τὰ Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιτάφιου Θρήνου κ.λ.π.). Ἀκόμα μελετῶνται καὶ ἐξετάζονται διεισδυτικὰ τὰ πρότυπα πού εἶχαν ὑπ' ὄψη τους οἱ ὕμνογράφοι ὅταν συνέθεταν τοὺς ὕμνους τους, τὰ καλλολογικὰ στοιχεῖα τους (ὅπως ἡ παρομοίωση, ὁ πλεονασμὸς, ἡ ἀντίθεση τοῦ λόγου καὶ καθεξῆς), οἱ ἐπιδράσεις πού δέχτηκαν, ὅπως π.χ. ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, προκειμένου νὰ ἐκφράσουν τὰ πλούσια θρησκευτικὰ τους διώματα, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ γόνιμες ἐπιδράσεις πού ἄσκησαν μὲ τὰ ὕμνογραφικὰ τους συνθέματα στὴ λαϊκὴ ἔκφραση καὶ στὴ νεώτερη ἑλληνικὴ ποίηση (Παπαδιαμάντη, Παλαμᾶ, Σικελιανὸ κ.ἄ.). Ἐνδιαφέρον ἐξάλλου γιὰ τὸ θέμα μας παρουσιάζει ἡ ἄποψη, πού συμπερασματικὰ ἐκφράζει ὁ συγγραφέας τῆς «Βυζαντινῆς Ὑμνογραφίας» ὅτι τὰ ὕμνογραφικὰ δημιουργήματα ὅλων τῶν ἐμπνευσμένων ποιητῶν -καὶ πόσων ἄλλων ἀλήθεια πού ἔμειναν ἄγνωστοι, διατηρώντας ἀπὸ σεμνότητα τὴν ἀνωνυμία τους- δὲν ἀποτελοῦν δείγματα μιᾶς λόγιας ποίησης, ἀλλὰ ἀντιπροσωπευτικὰ ἄνθη μιᾶς ὑψηλόπνοης θρησκευτικῆς ποίησης, ἀληθινὴ καὶ ζωντανὴ ἔκφραση τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς μιᾶς χιλιόχρονης ἐποχῆς, ὅπως ἦταν ἡ βυζαντινὴ περίοδος.

Ε.Ν. ΜΟΣΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Α'

Είναι γεγονός ότι προκειμένου ο καθείς να λάβη μίαν ιστορικήν προπαιδείαν θά πρέπει να αναζητήσει τὰ ἀποδεικτικά στοιχεία τῆς συνοχῆς τοῦ Ἐθνους μας, ὅταν μᾶς ἀπειλή ἢ παγκοσμιοποιήσις, πού ἐπιδιώκει τὴν κάταρτησιν συνόρων καὶ κρατῶν καὶ μάλιστα τὴν συρρίκνωσιν τῶν ἐθνικῶν μας ἀξιών, ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ τρισχιλιετής ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μὲ τὴν προόπισιν καὶ διαφύλαξιν τῆς γλώσσης, τῶν παραδόσεων, τοῦ ἔθνισμοῦ, τῶν μεγάλων ἀξιών καὶ ἰδεωδῶν οἱ Ἕλληνες, καίτοι ὀλιγάριθμοι, παρέμειναν ζωντανοὶ καὶ μάχιοι εἰς τὸ ἱστορικὸν προσκήνιον κατὰ τοὺς πολλοὺς αἰῶνας, εἰς τὴν ἀρχαιότητα, τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον. Κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν βεβαίως ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οἱ Ἕλληνες εὐρέθησαν ὑπὸ ξένην ἀπηνὴ κυριαρχίαν χωρὶς ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ἀπολέσῃ τὸ πρόσωπόν του. Συνεπῶς προβάλλεται ὡς χρέος ἢ σπουδὴ τῆς «πατρίου ἱστορίας», ἡ ἐνδελεχὴς μελέτη καὶ ἀναστροφή τῆς ἐκ μέρους τῶν Νεοελλήνων, καθ' ὅσον αὐτὸ συνθέτει τὸ ὄφελος τοῦ Γένους.

Ἐπειδὴ πολλοὶ παραδέχονται μὲν τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν ἀγνοοῦν ὅμως ἢ παραθεωροῦν τὸ Βυζάντιον καὶ τὸν Νέον Ἑλληνισμόν, δι' αὐτὸ ἡ Πολιτεία ὀφείλει, οἱ πάντες ὀφείλουσιν νὰ γνωρίζουν ὅτι αὐτὸς ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς ἀναδεικνύεται ὡς αὐτοδύναμον ἱστορικὸν φαινόμενον, πού ἐντάσσεται εἰς τὴν ἀδιάσπαστον διαχρονικὴν ροὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Σημειώνεται ἐγκύρως ἀπὸ πολλοὺς ὅτι,

πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1453 -καὶ ἐνωρίτερα τὸ 1204-, παρὰ τὴν παρακμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐκτρέφεται «τὸ ὄραμα γὰ τὴν σύστασιν μᾶς ἐξελληνισμένης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τελικά, τῆ δημιουργία αὐτεξούσιου ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἐθνικὴ συνειδησις, ἐναργῆς, λειτουργικὰ συνυφασμένη μὲ τὴν παράδοσιν καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ὑποτελῶν Ἑλλήνων, θὰ μορφοποιηθῇ ὑπὸ τὴν ἐπήρεια, ἐπὶ πλέον, τῶν μηνυμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης γὰ νὰ ὀδηγήσῃ στὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ὡστόσοσὺν ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις καὶ Ἐθνεγερσία τοῦ 1821 εἶχε καὶ ἐνέκλειε ἐν ἑαυτῇ τὰ ἀποθεματικά τῆς πλουσίας ἀγωνιστικῆς παραδόσεώς της καὶ τῶν ἰδεωδῶν ἐκείνων, πού τὴν ἐνέπνεαν, ἦτοι πεποιθήσεις καὶ ἰδανικά τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως, τῆς Πατρίδος, τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς βουλήσεως πρὸς ἀποτίναξιν τῆς ξένης δουλείας καὶ ζυγοῦ.

Κάποιοι ἐπισημαίνουσι ὡς λόγους ἀπαξίωσης τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας τὴν ὑπέρμετρον προσήλωσιν εἰς τὸ κλασσικὸν παρελθόν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ὑπαρκτὴ ἐθνικὴ ὄντοτης δὲν ἀνεγνωρίζετο. Οἱ Ἕλληνες τῆς δουλείας δὲν ἐθεωρήθησαν ἀντάξιοι κληρονόμοι προγονικοῦ κλέους. Δὲν ὑπῆρξε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Δουλείας, διατείνονται, «ἐγκυρὸς ἱστορικὸς λόγος», πού θὰ ἀξιολογοῦσε κατὰ τὸ πρέπον μέτρον τὴν ἱστορίαν τῶν δουλωμένων Ἑλλήνων.

Ὅμως δὲν ἐπιβάλλεται νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ὁ θαυμασμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπανάστασεως

πρὸς τοὺς Ἀρχαίους καὶ τὸν Πολιτισμὸν τῶν, πρὸς τὸ κλέος τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος ἐπενέργησε θετικὰ εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ; Ἀσφαλῶς ναί. Ἀναφέρεται ὅτι ὅλοι οἱ ἐπιφανεῖς Φιλέλληνες ἀνεγνώριζαν εἰς τοὺς ἐπαναστατημένους Ἕλληνας τὴν ἀναβίωσιν τοῦ Ἀρχαίου Μεγαλείου. Ὁ Λόρδος Βύρων τὸ 1823 ἀνεφώνησε: «Ἡ Ἑλλὰς ὑπάρχει καὶ πάλιν».

Ἐπὶ δύο δεκαετίας ἐλευθέρου βίου ἐδέσποξε ἡ ἀντίληψις ὅτι τὸ ἱστορικὸν πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε διαμορφωθῆ πλήρως. Τοῦτο φαίνεται κατὰ τὴν πρώτην φάσιν λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου ἐδιδάσκετο μόνον ἡ Ἀρχαία Ἱστορία. Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἀποκαλύπτεται ἡ «λειτουργικὴ συνάρτηση» παρελθόντος καὶ παρόντος. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν μετὰ τὰ ἀπομνημονεύματά των ἐστράφησαν οἱ γνωστοί: Περγραιβός, Ξάνθος, Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, Θ. Κολοκοτρώνης, Νικητῆς Σταματελόπουλος, Φωτᾶκος, Ἀναγνώστης, Κοντάκης, Μεταξᾶς, Κανέλ. Δελιγιάννης, Ἰ. Μακρυγιάννης, Γεν. Κολοκοτρώνης, αὐτοπλάι μάρτυρες τῆς Πολιορκίας καὶ τῆς ἠρωϊκῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου Κασομούλης, Στυρομίλιος, Λήγος Μάγερ. Συνθετικώτερα ἔργα ποῦ ἀποδίδουν τὴν προσωπικότητα τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοδυναμίαν του ἀνίσχουν εἰς τὸν Ἀμβρόσιον Φραντζῆ, Οἰκονόμου, Σηλιάδη, Φιλήμονα, Στ. Τρικοῦπην. Ἦδη εἰς τὸν νεοσύστατον Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μετὰ πρωτοβουλίαν τῆς Συγκλήτου διδάσκεται καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἕλληνες καὶ ξένοι ἱστορικοὶ ἤδη καταγίνονται εἰς τὴν οὐσιαστικὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.

Καλλιεργεῖται τὸ ἔδαφος ὅπου ἀναδύεται ἡ συνέχεια τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, παλαιῶν καὶ νέων. Ὄνομαστοὶ μελετηταὶ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν χρόνων εἶναι οἱ: Ἀνδρέας Μουστοξύδης, Ἰακωβάκης Ρίζος - Νερουλόσ, Κων. Παπαρρηγόπουλος,

Σπυρ. Ζαμπέλιος, οἱ ξένοι *Pouqueville, Blanquier, Rabbe, Villemain, Curtius, Cordon* καὶ ἄλλοι. Ἀξίζει ἀκόμη νὰ ἀναφερθῆ ὅτι οἱ ξένοι ἱστορικοὶ ἐπιμένουν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μέχρι τῶν συγχρόνων καιρῶν. Ὁ γνωστὸς *Claude Fauriel* φροντίζει καὶ ἀναδεικνύει τὴν διάσωσιν ἢ μᾶλλον τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος μέσω τῶν «λαϊκῶν ἀσμάτων τῶν νέων Ἑλλήνων». Αὐτὸ εἶναι σημαντικόν.

Β'

Ἐνας ἐκ τῶν βασικῶν ἱστορικῶν τοῦ ἔθνους μας ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος (1815 - 1891). Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς ὅλον του τὸ ἔργον ἐκτίθεται ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ὡς ἀδιαίρετος καὶ ἀκλόνητος ὁλότης συνεχῶν συγγενῶν περιόδων. Τυγχάνει ἕνας ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνων, ποῦ συνέτεινε εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην καὶ διαπραγματεύσιν τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐκτὸς τῆς Ἀρχαίας καὶ Μεσαιωνικῆς. Ὡς ἱστορικός ἦταν αὐτοδίδακτος, ὅμως μετὰ τὸν ὀπλισμὸν τῆς ἐγκυκλίου παιδείας του καὶ μετὰ τὸ προίσιμα τοῦ πλουσίου ταλάντου του, συνάμα δὲ διὰ τῆς ἐπικοινωνίας του μετὰ τὴν διεθνή ἐπιστημονικὴν κοινότητα ἐπέτυχε νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐν πολλοῖς τὸ πρόσωπον τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ὑπεστήριξε ὅτι ἡ ἱστορία ἐνὸς λαοῦ συντελεῖται καὶ γράφεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ μέλη του καὶ μάλιστα μετὰ τρόπον γνήσιον. Ὁ Γερμανὸς ἱστορικός *Emile Butnouvff* εἶχε διακηρύξει: «Ἐπὶ τέλους ἕνας ἱστορικός Ἕλληνας συνέγραψε τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος!». Καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν διεκήρυξε μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» τοῦ Κων. Παπαρρηγόπουλου. «Συντάσσοντας τὴν ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον», παρατηρεῖ σύγχρονος ἱστορικός καθηγητής, ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀπέβλεψε στὴν ἐξορθολογιασμένη μορφοποίηση καὶ στὴν ἰσορροπητὴ σύνθεσιν ἐνὸς ἀπέραντου ὕλικου, στὴν

ανάδειξη τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων στὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι. Μέσω τῆς διεργασίας αὐτῆς θὰ ἀνεύρει τὸ ἀγωγὸ νῆμα τῆς συνέχειας τοῦ Ἔθνους: ἀρχαῖος, μεσαιωνικός, νέος Ἑλληνισμός, ὡς κεντρικοὶ πυλώνες. Ὁ Νέος Ἑλληνισμός θὰ καταξιώθει ὡς ὀργανικό, ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα, ὡς αὐτοδύναμο στέλεχος ἐνὸς μεταπλασσόμενου στὸ χρόνο ἐνιαίου σχηματισμοῦ. Ἀπὸ τοὺς κόλπους του θὰ ἐκπηδήσει τὸ ἀνεξάρτητο ἑλληνικὸ κράτος -δεδομένης τῆς προϋπαρξῆς «ἀποχρῶντων ἐθνικῶν στοιχείων...». (Κ. Σβολόπουλος: Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 37).

Ἡ συμβολὴ τοῦ ἱστορικοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου διὰ τὴν ἐπωφελῆ σπουδὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς γνωρίσματα: α) Τὸ ἔργον ἐνὸς ἱστορικοῦ ἢ ἱστοριογράφου συνυφαίνεται μὲ τὴν ἀποστολὴν του ὡς διδασκάλου. Φρονεῖ ὅτι ἡ νεολαία μας δὲν εἶναι νοητὸν νὰ μὴν μελετᾷ καὶ νὰ μὴ σπουδάζῃ τὸ «μέγιστον, περιεργότατον καὶ διδασκτικώτατον μέρος τῆς πατρῴου ἱστορίας» (Κ. Λαΐου «Κων. Παπαρηγόπουλος, Α' «Μνημοσύνη», τόμ. Ε' 1974 - 1975, σελ. 300).

β) Ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικός ἀνὴρ συνέστησε τὴν πρώτην αὐτοδύναμον ἔδραν «ἐθνικῆς Ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν σημερινῶν» εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

γ) Ἡ Παιδαγωγικὴ τοῦ διαφωτισμοῦ περὶ τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων δέον νὰ ἀσκειτὰ παραλλήλως μὲ τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον κυρίως «μὲ τὸν λύχρον τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς χεῖρας», ὅπως ἐτόνιζε. Ὁ ἴδιος κάμνει ἀπ' εὐθείας χρῆσιν τῶν πηγῶν τῶν ἱστορικῶν, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται περὶ αὐτῶν. Ὅμως μία βαθυτέρα ἀνάγκη καὶ ἀναξήτησις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τοῦ 19ου αἰῶνος ἐνσαρκώνεται εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου. Καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν καὶ πορείαν τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ ἔθνικοῦ μας ἱστορικοῦ διατυπώνεται καὶ ὁ ἀντιρρητικὸς λόγος. Οἱ γνωστοὶ λόγιοι ἄνδρες καὶ πανεπιστημιακοὶ καθηγηταί: Στέφ. Κουμανούδης, Ἰ.

Καστόρχης καὶ Γ. Μιστριώτης ὡς ὑπέρμαχοι τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου ὑποβαθμίζουν τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν καὶ ἀγνοοῦν τὸν Νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ἐπίσης ἐπικριτικὴν κριτικὴν εἶχαν ἀσκήσει κατὰ τοῦ ἔργου τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου οἱ δυναμικοὶ ἱστοριογράφοι Κ. Σάθας (1842 - 1914) ἀκούρατος ἐρευνητῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ βίου καὶ ὁ Δ. Μαυροφρυδῆς. Ἄλλοι διακεκομμένοι ἱστορικοὶ ἐργασθέντες εἰς τὸν τομέα τῆς Νεωτέρας Ἱστορίας συνέβαλον εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἐνοτήτας καὶ διαχρονικῆς συνεχείας τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ (1832 - 1892). Ἐκτὸς τοῦ Κ. Σάθα, συγκαταλέγονται μετὰξὺ τῶν Ἱστορικῶν Ἑρευνητῶν ὁ Ἀρ. Βαλαωρίτης, ποιητῆς, βουλευτῆς καὶ σημαντικὸς ἱστοριοδίφης, ὁ Νικόλαος Πολίτης, θεμελιωτῆς τῆς Λαογραφίας, ὁ γλωσσολόγος καθηγητῆς Γεώργ. Χατζηδάκης, ὁ Σπυρ. Λάμπρος, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας, ὁ Παῦλος Καρολίδης ἐπίσης Παν/κὸς καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας, ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου μετὰ μακρῶν σημειώσεων ἐξόχως διαφωτιστικῶν. Τοῦ Π. Καρολίδου περιώνυμον εἶναι καὶ τὸ τετράτομον σύγγραμμά του: «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν καθολικὴν Ἱστορίαν».

Σημαντικὸς ἱστορικός εἶναι ὁ Ἑπτανήσιος Λόγιος Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ὁ ὁποῖος ἐνεβάθυνε εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν τῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ πραγματολογικῆς ἐρεύνης ἐπικουρούμενος ἀπὸ τὸ ζωηρὸν τῆς φαντασίας του. Ἀξιόλογοι εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ ἐπιζῶντες καὶ μὴ, Α. Βακαλόπουλος, Μ. Σακελλαρίου, Κ. Σβολόπουλος, Κ. Ἄμαντος, Δ. Ζακυθινός, Α. Δασκαλάκης, Κ. Τριανταφύλλου, Σαρ. Καργάκος καὶ ἄλλοι.

Καὶ Γερμανοὶ κορυφαῖοι ἱστορικοὶ κλίνουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ προσώπου τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ὡς δυναμικῆς ἐκφράσεως τῶν ἀρχαιοτέρων περιόδων τῆς ἱστορίας του: *Mommsen, Droysen, von Treitschke, Curtius* κ. ἄ.

Γ'

Δέον νὰ ἀναφερθῆ ὅτι κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα παρὰ τὴν ποικίλην καὶ πολλαπλὴν θετικὴν συμβολὴν πλειάδος Ἑλλήνων καὶ ξένων ἱστορικῶν πρὸς οἰκοδόμησιν μιᾶς γενικῆς ἐνιαίας ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ μάλιστα διὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἦλθε ἡ θεωρία ἐνὸς εὐφραντάστου Γερμανοῦ ἱστορικοῦ τοῦ *J. Philip Fallmeyer* νὰ διαταράξῃ τὸ οἰκοδόμημα τῆς συνοχῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ *Fallmeyer* διεκήρυξε ὅτι «ὑπῆρξε μιὰ πλήρης διάστασις μεταξὺ τῆς Ἀρχαίας καὶ Νέας Ἑλλάδος.

Πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ *Fallmeyer* δὲν εἶχε παρουσιάσει ἐξ ἀρχῆς ἀνθελληνικὰ φρονήματα καὶ ἐνδείξεις. Ἀπεναντίας ἀπὸ τὸ 1827 εἰς πραγματείαν του μὲ θέμα τὴν ἱστορίαν τῆς Τραπεζοῦντος προσήγγιζε μὲ ἐνθουσιασμόν τὸ Βυζάντιον καὶ ἐξέφραζε τὴν ἐκτίμησίν του καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν του ἀνεπιφυλάκτως τότε πρὸς τὸν Νεώτερον Ἑλληνισμόν. Τοὺς νέους Ἑλληνας θεώρησε «ἀξίους ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων προπατόρων των». Πολλὰ χρόνια βραδύτερα ἐδημοσίευσε ἄλλα «ριζοσπαστικὰ θεωρήματα» διὰ τῶν ὁποίων διετύπωνε τὴν γνωστὴν πλέον ἄποψιν ὅτι ὑπῆρξε αὐτὴ ἡ πλήρης διάστασις τῆς Ἀρχαίας καὶ Νέας Ἑλλάδος.

Ὁ πρῶτος Ἑλλὴν ποὺ ἐπεχείρησε ἀναίρεσιν τῶν θέσεων αὐτῶν εἶναι ὁ Ἐμμανουὴλ Βυβιλάκης, ὁ ὁποῖος μὲ ἐργασίαν του εἰς τὰ Γερμανικὰ διὰ τῶν λαϊκῶν ἐθίμων καὶ τῶν γλωσσικῶν τύπων τῶν Ἀρχαίων καὶ Νέων Ἑλλήνων ἐτοποθέτησε ὀρθῶς τὴν πολιτιστικὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν πορείαν καὶ ἐμφάνισιν τῶν διακυμάνσεών του.

Ἀκολουθοῦν καὶ ἄλλα μελετήματα Ἑλλήνων λογίων ἀνασκευαστικὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ εὐφραντάστου Γερμανοῦ ἱστορικοῦ. Τὸ 1842 ὁ Διον. Σουμερλῆς μὲ τὴν μελέτην του: «Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τέλους τῆς Τουρκοκρατίας», ἐμφανίζει καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀξίαν τῶν Ἀθηνῶν ὡς πόλεως ἀκραιφνῶς ἑλληνικῆς

καθ' ὅλην τὴν περίοδον αὐτὴν.

Ἄλλος συγγραφεὺς, ὁ Γεώργιος Πεντάδης Δάρβανης διὰ τοῦ βιβλίου του: «Δοκίμιον περὶ τῆς σπουδῆς τῆς Ἱστορίας», δξέως ἀνασκευάζει τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ *Fallmeyer*, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει ὡς «ἀπολογητὴν τοῦ Πανσλαβισμού», ὡς «μισέλληνα καὶ ἐθνοθάπτην».

Ἄλλος λόγιος, ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμου ἐχαρακτήριζε τὸν *Fallmeyer* ὡς ἐχθρὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ Ἑλληνισμοῦ κ.λ.π. («Περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου», 1843).

Ἐτερος συγγραφεὺς, ὁ Ἀναστ. Γεωργιάδης Λευκίας εἰς ἐργασίαν του (1843) ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀδίκου καὶ ἀναιδοῦς τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ *Fallmeyer* προσέβαλε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ἀπεδείκνυε δὲ ὅτι τὰ ἔθιμα, τὰ ἤθη, τὰ τραγούδια, τὰ παιγνίδια καὶ αὐτὴ ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, παλαιῶν καὶ νέων, ἐπιμαρτυροῦν τὴν ἀδιάλειπτον συνέχειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Βεβαίως, καθὼς ἀναφέρεται, ἡ ὅλη καὶ ποικίλη ἀγωνιστικὴ προσπάθεια πρὸς κατάδειξιν τῆς ἰδέας τῆς συνεχείας τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ τῶν ἐφανερώσαν τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὸν Πατριωτισμόν τῶν Ἑλλήνων λογίων τοῦ 19ου αἰῶνος κατὰ πλειοψηφίαν ἐναντι τῆς ἐπιχειρηθείσης προσβολῆς τοῦ περιβοήτου Γερμανοῦ ἱστορικοῦ καὶ δημοσιογράφου κατὰ τῶν Νέων Ἑλλήνων.

Ὁ σπουδαιότερος ἱστορικός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ ἀποτελεσματικὴ ἀντίκρουσις τῶν αὐθαιρέτων ἰσχυρισμῶν καὶ ἀνιστορητῶν ἀξιωματῶν τοῦ *Fallmeyer*, εἶναι ὁ Κων. Παπαρηγόπουλος. Τὸ αὐτὸ ἔτος 1843 μὲ τὸ πρῶτον ἱστορικὸν ἔργον: «Περὶ ἐποικίσεως σλαβικῶν τινῶν φυλῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον» ὁ ἐθνικός μας ἱστορικός ἀνέτρεψε τὴν θεωρουμένην αὐθεντικότητά των πηγῶν τοῦ *Fallmeyer*.

Ὅλοι θὰ πρέπει νὰ σκέπτανται τὴν πορείαν τοῦ Γένους μας κατὰ τοὺς σημερινοὺς δυσκόλους καιροὺς. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, πρὸ πάντων οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ ὀφείλουν νὰ καταρτίζωνται ἱστορικῶς

καὶ νὰ εἰσδύουν μὲ ἐπίγνωσιν εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ συνανθρώπου μὲ ἱστορικὴν γνῶσιν καὶ συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς των.

Ἡ γένεσις τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ ἀπαιτεῖ συνέχειαν καὶ ἀξιολόγησιν, μελέτην καὶ ἐνδελεχῆ σπουδὴν. Δὲν εἶναι αὐθύπαρκτος ὁ Νέος Ἑλληνισμός· ἀποτελεῖ συνέχειαν μιᾶς πολυδυνάμου παραδόσεως. Ἐνδείκνυται καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ἐρευνῶνται τὰ παρελθόντα, νὰ ἐπισημαίνονται τὰ προτερήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα τῆς Φυλῆς μας, νὰ εὑρεθοῦν τὰ συνεκτικὰ στοιχεῖα, τὰ «ἀρχέτυπα» τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἔτσι νὰ διαμορφωθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν χρόνων μας.

Ἡ πορεία τοῦ Λαοῦ μας φαίνεται νὰ

εἶναι ἀπογοητευτικὴ. Φθορὰ συνειδήσεων, ἐξαλλαγὴ ἠθῶν, κρούσματα ἠθικῆς παραφροσύνης καὶ πνευματικῆς καχεξίας ἐμφανίζονται πάμπολλα καὶ κυρίως μεταξὺ ἐπισήμων καὶ ἐπώνυμων ἀνθρώπων, ποὺ διαχειρίσθησαν ἢ καὶ διαχειρίζονται τὰς τύχας ἑνὸς ἐκλεκτοῦ λαοῦ, τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς δικαιοῦται καὶ ἀξίζει λαμπροτέραν πορείαν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ συνοδεύουν πράξεις ἀγάπης καὶ εὐθύνης. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀξιολογία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Φιλολόγος - τ. Λυκείαρχης

ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΩΝ ΘΛΙΜΜΕΝΩΝ

*Ὡ Δέσποινά μας Παναγία, γλυκιὰ Μητέρα τοῦ Χριστοῦ,
Σὺ ποὺ σκορπίζεις εὐλογία μέσ' στὴν ψυχὴ κάθε πιστοῦ.*

*Ὅλοι γονατιστοὶ μπροστά σου, φτωχοὶ καὶ κῆρες κι' ὄρφανά,
σὲ προσκυνοῦνε ταπεινὰ ζητώντας τὴ βοήθειά σου.*

*Στὴ θλίψη καὶ στὴ δυστυχία, στίς δύσκολες στιγμὲς τοῦ πόνου,
ὄλοι σὲ Σὲ τὸ βλέμμα ὑψώνουν κι' ὄλοι φωνάζουν «Παναγία!»*

*Κι' ὁ ναυαγὸς ποὺ κινδυνεύει μέσα στὴ μάυρη τρικυμία,
Ἐσένα κράζει, Παναγία, καὶ προστασία σοῦ γυρεύει.*

Κι' ἐγὼ στὴ θλίψη μου ἄθελά μου φωνάζω πάντα: «Παναγία μου»

*Δέσποινα, δέξου τὴν προσευχή μας, τὴν προσευχή μας τὴ θερμὴ,
ποὺ βγαίνει μέσ' ἀπ' τὴ ψυχὴ μας σ' αὐτὴ τὴν ἱερὴ στιγμὴ.*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

“Όταν απλώθηκε βαρύτατο τὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιάς κι ἐσκέπασε τοὺς ὀρίζοντες τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἦταν «οὐρανομένης ὅλες οἱ φωτιές, οἱ πλάστρες μέσ’ τῆ χώρα», κατὰ τὸν ποιητὴ μας, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ παρέμεινε ἀδούλωτη καὶ ἀκατάβλητη. Στ’ ἀτέλειωτα χρόνια τῶν δοκιμασιῶν, ὅταν «τὸ φλάμπουρο τσακίστηκε καὶ τὸ φανάρι ἐσθῆστη», μόνη ἡ Ἑλληνικὴ Ἰδέα ἐνέπνεε πάντοτε καὶ ζωογονοῦσε. Ἀπ’ αὐτὴ ἀντλοῦσε δύναμη καὶ φῶς ὁ μάρτυρας Παπὰς καὶ ὁ ταπεινὸς Δάσκαλος, γιὰ νὰ σφυρηλατήσουν τὴ θέληση τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἐτοιμάσουν τὶς Μορφές τοῦ Εἰσοσιένα.

Μόνο ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία ἔκανε, ἀργὰ καὶ ἀθόρυβα, μὲ τὸ ζωοποιοῦ πνεῦμα της, βίωμα στὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ «τὶ ἔχασε, τὶ ἔχει, τὶ τῆς πρέπει», ἐχαλύδωσε τὴν ἐθνικὴ συνείδηση, ἀνύψωσε τὶς ἑλληνικὲς καρδιές καὶ προετοίμασε τὴν ἀπολύτρωση τοῦ Γένους. Χωρὶς τὴ βάπτισμα τῶν νέων ἀγῶνων στὰ καστάλια ρεῖθρα τῆς ἑλληνικῆς συνέχειας, ὅλες οἱ ἐθνικὲς δυνάμεις θὰ παρέμεναν κενές, ἀδρανεῖς, ἀνίσχυρες καὶ ἀσυγχρόνιστες. Ἔτσι, ἡ ἐλευθερία ἐξεπήγαγε, πρῶτα, ὡς πόθος καὶ ἀνάγκη καί, ὕστερα, ὡς ἐπιδίωξη καὶ κατάκτηση, μόνο μὲ τὴ σφυρηλάτηση σπουδαιότερων δεσμῶν πρὸς τὸ ἰδανικὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἱστορικῆς συνέχειάς της, ὑπὸ τὴ θέρη τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος.

Εἶναι χρέος μας νὰ μνημονεύουμε, μαζί

μὲ τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων ἐλευθερωτῶν προγόνων μας, τιμῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰσοσιένα, τοὺς ἥρωες τῶν πνευματικῶν ἀγῶνων, ὅλους τοὺς γνωστοὺς καὶ ἀνώνυμους πνευματικοὺς ἡγέτες τοῦ Γένους, ποὺ ὁραματίστηκαν τὴν ἀνάσταση τῆς Πατρίδας καὶ πρόσφεραν μελάνη καὶ μόχθο πνεῦμα καὶ αἷμα γιὰ τὴν πραγματοποίησή της. «Οἱ ἀφανεῖς, ἀλλ’ ἀείμνηστοὶ Διδάσκαλοι τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων -γράφει ὁ ἐμπνευσμένος ποιητὴς τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης- παρεσκεύασαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐθνικῆς ἐγέρσεως, ὅσον καὶ οἱ λεοντόκαρδοι μαχηταὶ τῶν ἑλληνικῶν ὁρέων».

Ἔτσι, τὰ ὀνόματα τῶν σοφῶν ἐκείνων προπατόρων μας, ὀνομαστῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους, μαρμαίρουν στὶς σελίδες τῆς Ἱστορίας τῆς Παιδείας μας, πού, συγχρόνως, ἀντικατοπτρίζει καὶ τὴν ὅλη Ἑθνικὴ μας Ἱστορία. Ἀναφέρω ἐλάχιστα ἀπ’ αὐτά: Ἀναστάσιος Γόρδιος, Στέργιος Μακραιῖος, Γρηγόριος Παλαμάς, Νικηφόρος Θεοτόκης, Ἀθανάσιος Πάριος, Ἀναστάσιος Μπαλάνος, Μεθόδιος Ἀνδροκίτης, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Δημήτριος Κανταρτζῆς, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου, Νεόφυτος Βάμβας, Νεόφυτος Δούκας, Ἀνθίμος Γαζῆς, Γεώργιος Γεννάδιος, Κωνσταντῖνος Κούμος, Θεόφιλος Καΐρης, Βενιαμὶν ὁ Λεόβιος.

Ὁ Ὅσιος Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς (1597 - 1682), ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης (1716 - 1806), ὁ Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς (1714 - 1779), ὁ Ρήγας Βελεστινῆς (1757 - 1798) καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κο-

ραῆς (1748 - 1833), κορυφαῖοι πατέρες τῶν πνευματικῶν ἀγώνων τοῦ Ἔθνους, διέθεσαν ὀλόκληρη τὴν ζωὴ τους στὴ σπουδὴ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν καὶ τὴ μεταλαμπάδευση τῶν φῶτων τους στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων.

* * *

Οἱ μαχητὲς τῶν πολεμικῶν πεδίων καὶ τῶν πνευματικῶν ἀγώνων ἔχουν ἐκπληρώσει στὸ ἀκέραιο τὴν ἴδια ἱστορικὴ ἀποστολή. Τὴν ἱερὴ φάλαγγα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς Ἐθνεγερσίας ἀπαρτίζουν οἱ ἀκαταπόνητοι πολεμιστὲς τῶν βουνῶν, οἱ ἀτρόμητοι πυρπολητὲς τῶν θαλασσῶν καὶ οἱ τίμιοι ἐργάτες τῶν ψυχῶν καὶ τῶν πνευμάτων.

Παιδεία καὶ Εἰκοσιένα, δύο μεγάλες Ἰδέες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συμπορεύονται στὸν τραχύτατο δρόμο τους, γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους. Γράμματα καὶ ἄρματα βρῖσκονται στὴν ἴδια πορεία δράσεως. Εἶναι φῶς καὶ δύναμη, πίστη καὶ φλόγα, λαχτάρια καὶ πόθος, πνεῦμα καὶ λεβεντιὰ γιὰ θρύλους καὶ τρόπαια. Ἡ ἀναγνώριση αὐτὴ ὑποχρεώνει ὅλους μας νὰ νιώθουμε ὑπερηφάνεια, ὄχι μόνο γιὰ τοὺς ἀρχαίους σοφοὺς προγόνους μας, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐκείνους, ποὺ ἐξῆσαν καὶ ἔδρασαν, κατὰ τοὺς πικροὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἕψιστο χρέος μας εἶναι, ὡς κληρονόμοι τῆς μεγαλύτερης ἐπίγειας παρακαταθήκης, νὰ μελετήσουμε τὶς βάσεις τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς καὶ νὰ προβάλλουμε, σ' ὅλο τὸν κόσμο, τὶς τεράστιες διαστάσεις της. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, μᾶς χρειάζεται παιδεία, μὲ βάθρα της τὴν πίστη καὶ τὸ ἦθος. Ἡ μοῖρα τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ Ἔθνους. Ἄν δὲν θωρακισθεῖ ἡ νέα γενιὰ μὲ πνευματικά, ἠθικὰ καὶ ἐθνικὰ ἐφόδια, εἶναι βέβαιο, ὅτι διακυβεύεται τὸ

μέλλον τῆς Ἑλλάδας.

* * *

Σὲ καιροὺς πνευματικοῦ χαλασμοῦ, καθὼς οἱ σημερινοί, εἶναι δραματικὰ ἀναγκαῖο κάθε λαὸς καὶ κάθε ἄνθρωπος ν' ἀναζητεῖ τὴν ἱστορία του σὲ μιὰ βαθύτερη αὐτογνωσία.

Τὸ Εἰκοσιένα, θύελλα ἑλληνικοῦ φωτός, φωνὴ ἀπ' τὶς ὠδίνες τῆς Ἱστορίας καὶ τὶς ὁδύνες τῶν δούλων Ἑλλήνων, ἓνα ἀπ' τὰ μεγάλα καὶ τὰ ἀπροσμέτρητα θαύματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐχάραξε, ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή, ὡς θαυμαστὸ μετέωρο, τὴν προκαθορισμένη τροχιά του. Σύμβολο τῶν θεϊκῶν καὶ μεγαλόπνων πράξεων, βγήκε μὲς ἀπ' τὴν ἀρχαιότατη πηγὴ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, γιὰ νὰ διδάξει ἀνάταση καὶ δημιουργία, ἀγάπη καὶ ἀξιοπρέπεια, ἀνθρωπιά καὶ δικαιοσύνη.

Τὸ Εἰκοσιένα εἶναι ὁ ὑψηλὸς ἱστορικὸς καὶ πνευματικὸς χῶρος, στὸν ὁποῖο ὁ λαὸς μας ὀφείλει, σὲ ὑψηλὴ ἐγρήγορηση, ν' ἀγωνισθεῖ, γιὰ νὰ βρεῖ καὶ νὰ γνωρίσει τὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ εἶναι ἡ Ἱερὴ Κιβωτὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴν ὁποία στὴν ἀγκάλη θὰ περνᾷ ἀπείραχτος ἀπ' τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου καὶ τὴν ἀνεμοζάλη τῶν καιρῶν.

Τὸ Ἔθνος, ποὺ ζεῖ κάτω ἀπ' τὸ μόνιμο ἀστερισμὸ τοῦ Εἰκοσιένα, ὀφείλει νὰ ἐτοιμάσει μιὰ νέα γενιὰ, ἱκανὴ νὰ θυσιάσει γιὰ τὶς ἅγιες Ἰδέες καὶ τὶς αἰώνιες ἀξίες τῆς ζωῆς. Ζωντανεῦει τὴν αὐριανὴ Ἑλλάδα, γεμάτη χαμόγελα ἀγάπης καὶ ἀστραποβολήματα ἀνθρωπιάς, καὶ ἐνσαρκώνει τὰ ὑψηλὰ ἀνθρώπινα ἰδανικά, ποὺ πλαστουροῦν τὶς νέες μορφὲς τῆς ζωῆς καὶ ἐγγράφουν ἀσφαλῆ ὑπόθηκη γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον.

ΔΗΜ. Κ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Τὸ διαβάσαμε στὶς ἐφημερίδες: Στὶς σχολικὲς βιβλιοθῆκες ἐστάλη, μεταξύ ἄλλων, καὶ ἓνα βιβλίο ἀκατάλληλο γιὰ παιδιά, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γιὰ μεγάλους πού σέβονται τὸν ἑαυτό τους. Θὰ μὲ ρωτήσετε; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γράφτηκε τέτοιο βιβλίο γιὰ παιδιά καὶ νὰ ἐγκρίθηκε καὶ γιὰ τὶς σχολικὲς βιβλιοθῆκες; Ἄναρωτιέμαι κι ἐγώ.

Ἄλλὰ ὁ προβληματισμὸς δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Ἐπειδὴ τὸ θέμα ἔφθασε στὰ δικαστήρια καὶ διετάχθη, κατόπιν ἀποφάσεως ἡ ἔξωσις τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὶς σχολικὲς βιβλιοθῆκες, ἔγινε χαμός. Ὅχι, δὲν διαμαρτυρήθηκε ἡ συγγραφεὺς γιὰ κακοδικία. Οὔτε ζητήθηκε ἀναθεώρησις τῆς δίκης. Ἀπλῶς, κάποιοι αὐτόκλητοι ὑπερασπιστὲς «λόγιοι» εἶπαν ὅτι οἱ συγγραφεῖς ἔχουν δικαίωμα νὰ γράφουν, ὅ,τι θέλουν καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ βγάξη τὰ βιβλία τους ἀπὸ τὶς σχολικὲς βιβλιοθῆκες. Καὶ ἀκόμη ἐζήτησαν νὰ τιμωρηθῇ ὁ δικαστής, γιὰ τὴν ἀπόφασί πού ἔβγαλε.

Κάποτε, ἓνας ἄλλος «λόγιος» ἔγραψε ἓνα βιβλίο μὲ θέμα: «Πῶς νὰ γίνης καλὸς κλέφτης». Τὸ βιβλίο κατακρίθηκε πανελληνίως. Μάλιστα τὸ θέμα ἔφθασε καὶ τότε στὰ δικαστήρια. Καὶ βρέθηκαν καὶ τότε κάποιοι «λόγιοι» γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὸν συγγραφέα.

Ἄλλὰ ἄς ἐπανέλθουμε στὸ θέμα μας. Ἐπειδὴ τὰ παιδιά δὲν ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ κρίνουν ἓνα τόσο... «περισπούδαστο βιβλίο», ἔχουν δικαίωμα νὰ τὸ δοῦν καὶ νὰ τὸ διαβάσουν οἱ γονεῖς. Καὶ ἐὰν κρίνουν ὅτι μποροῦν νὰ τὸ διαβάσουν τὰ παιδιά τους, νὰ τὸ ἀγοράσουν καὶ νὰ τοὺς τὸ προσφέρουν. Ἄλλὰ νομίζω ὅτι κανένας γονιὸς δὲν θὰ θελήσῃ νὰ δώσῃ στὸ παιδί του νὰ διαβάσῃ ἓνα τέτοιο βιβλίο ἢ τὸ ἄλλο πού λέγαμε, «πῶς νὰ γίνης καλὸς κλέφτης». Καὶ συνεπῶς, τέτοια βιβλία δὲν νοεῖται νὰ ὑπάρχουν οὔτε στὶς σχολικὲς βιβλιοθῆκες. Τὸ σχολεῖο ἔχει σκοπὸ νὰ δίνει ἀγωγή στὰ παιδιά, ὅχι νὰ τὰ διαφθείρῃ.

Ὅλα αὐτὰ τὰ βιβλία στηρίζονται στὸ πε-

ρίφημο δόγμα «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη», πού εἶχε λανσάρει ἡ ἄρνησις τὸν περασμένο αἰῶνα καὶ δειλὰ - δειλὰ ξανάρχεται πάλι. Ὅτι, δηλαδή, ἀξία ἔχει ἡ Τέχνη, ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου. Ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι λογοτεχνικὴ ἀρλούμπα. Τότε ὁ Βερίτης, μὲ τὰ περισπούδαστα ἄρθρα του, εἶχε θέσει τὸ θέμα στὴ σωστή του βάση. Ὅχι ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη, ἀλλὰ ἡ Τέχνη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἄλλωστε, ἡ μεγάλη λογοτεχνία πάντοτε, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, οὐδέποτε ἐφήρμοσε τὸ ἀνόητο αὐτὸ δόγμα. Καὶ μᾶς ἔδωσε ἀνεπανάληπτα ἔργα πού ἀπευθύνονται στὸν ἄνθρωπο. Παραθέτω μία γνώμη τοῦ Ζήσιμου Λορευτζάτου, σχετικῶς, πού εἶναι καταπέλτης: «Ὅταν ἡ ποίηση -καὶ ὄχι μόνο- εἶναι λόγια, ὄχι λεγόμενα, ὅταν οἱ ἄνθρωποι πού τὴν διαβάζουν ἀκοῦνε μόνο, χωρὶς νὰ ὑπακοῦνε, ὅταν τὸ μήνυμα χάνεται ἢ καταργεῖται, ἡ ποίηση παύει νὰ εἶναι ἀλήθεια καὶ ἡ ἀλήθεια παύει νὰ εἶναι ποίηση».

Τὰ βιβλία γενικῶς πού κυκλοφοροῦν, διαβάζονται (καὶ κρίνονται, φυσικὰ) κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες. Καὶ αὐτοὶ τὰ ἀναδεικνύουν σὲ «μπέστ σέλλερς» ἢ τὰ ἀφήνουν στὰ ἀζήτητα. Οἱ αὐτόκλητοι ὅμως συνήγοροι τῶν βιβλίων περὶ ὧν ὁ λόγος, ἔχουν τὴν περιέργη ἀντίληψη ὅτι αὐτοὶ μόνον ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὰ κρίνουν (καὶ νὰ τὰ ἐπαινοῦν, φυσικὰ) καὶ ὅλοι ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, «ὄχι δυὸ καὶ τρεῖς, ἀλλὰ... χίλιοι δεκατρεῖς», πού τὰ διαβάζουμε, δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουμε κἂν γνώμη. Ἄλλὰ τότε δὲν ὑπάρχει λόγος καὶ νὰ τὰ ἀγοράζουμε. Ὅπως ἔγινε καὶ μὲ ἐκεῖνον πού ἐφιλοδόξησε νὰ γράψῃ τὸ ἐγχειρίδιο τοῦ καλοῦ κλέφτη καὶ νὰ τὸ πλάσῃ ὡς ὑψηλὴ λογοτεχνία. Ἐγραψε, κατόπιν καὶ ἄλλα βιβλία, ἐξ ἴσου, φαίνεται, «σημαντικά». Ἄλλὰ ὅλα τὰ ἔβγαζε μὲ δικά του ἔξοδα καὶ τὰ μοίραζε δωρεάν. Δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐλεύθερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ γιὰ τὰ βιβλία του.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΣΚΑΡΟΛΗΣ

Ὁ Γεώργιος Δασκαρόλης γεννήθηκε τὸ 1926 στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ τελείωσε τὴν ἐγκύκλιο ἐκπαίδευσή του. Οἱ γνώσεις του ὅμως ἦσαν ὑψηλότερες αὐτῶν τοῦ Γυμνασίου διότι ἐγνώριζε τρεῖς ξένες γλῶσσες καὶ εἶχε μιὰ ὑψηλὴ κατάρτιση στὴν Ἱστορία καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Πολιτισμὸ γενικώτερα.

Ἐφοίτησε στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ μετὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ πτυχίου του ἄρχισε τὴν σταδιοδρομίαν του ὡς δικηγόρος καὶ συγχρόνως πῆρε τὸ διδακτορικὸ του ἀπὸ τὴν ἴδια Σχολὴ μὲ ἄριστα μὲ διατριβὴ ἀναφερομένη στὸ Ἐμπορικὸ Δίκαιο. Στὴ συνέχεια μελετοῦσε θέματα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου καὶ ἔγγαμος, στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, μετέβη στὴ Γερμανία καὶ ἐργάσθηκε στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βόννης ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης. Ἐκεῖ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ Ἀστικὸ Δίκαιο καὶ εἰδικότερα μὲ τὸ Οἰκογενειακὸ Δίκαιο, γιατί τότε μετεβάλετο ἡ νομοθεσία, ἡ σχετικὴ μὲ τὴν οἰκογένεια.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Γερμανία συνέχισε τὴ μαχόμενὴ δικηγορίαν καὶ ὡς Νομικὸς Σύμβουλος τῆς ΕΡΤ.

Τὸ 1977 ὁ Γεώργιος Δασκαρόλης ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Θεράκης, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ συνταξιοδοτήθηκε ἀφήνοντας πίσω του πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο σὲ βιβλία καὶ ἄρθρα.

Ὁ Γεώργιος Δασκαρόλης εἶχε μιὰ ἐνδόμυχη ἐσωτερικὴ εὐγένεια μὲ σεβασμὸ τοῦ ἄλλου, τοῦ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου. Ἦτο ἀπλός, σεμνός, πράος, ταπεινός, πολὺ συ-

νεργάσιμος, ἤξερε ν' ἀκούει, ἄνθρωπος ἀρχῶν καὶ χριστιανικῆς πίστεως. Ἐργατικός, συνεπής, πατριώτης, κοινωνικὸς ἐργάτης, ἄνθρωπος ἀγάπης, ἐξαιρετικὸς σύζυγος καὶ πατέρας καὶ πολὺ καλὸς φίλος. Οἱ τέως φοιτηταὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεράκης, ὠρισμένοι τῶν ὁποίων ἐξελίχθηκαν καὶ ὡς Πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι, πάντα εἶχαν νὰ ποῦν ἓνα καλὸ λόγο γιὰ τὸ καθηγητὴ τους Γ. Δασκαρόλη, γιὰ τὴν προσφορά του στὸ Πανεπιστήμιον, γιὰ τὴν συμπαράσταση τῶν φοιτητῶν, γιὰ τὴν εὐγένειάν του καὶ γιὰ τὴν ἀνθρωπιὰ του γενικώτερα.

Ὁ Γεώργιος Δασκαρόλης ὑπῆρξε μέλος καὶ βασικὸ στέλεχος τῆς Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων καὶ ὅλοι ὅσοι ἀγωνίσθηκαν μαζί του τὴν ἴδια ἐποχὴ, διατηροῦν μέσα τους εὐχάριστες ἀναμνήσεις καὶ αἰσθήματα ἀγάπης γιὰ τὸ πρόσωπό του.

Στὸ τέλος τῆς ζωῆς του ὁ Γ. Δασκαρόλης ὑπέφερε σωματικὰ λόγω ἀσθενείας, ἀντιμετώπισε ὅμως τὴν ὄλη ταλαιπωρίαν του μ' ἓνα μειδίαμα στὸ πρόσωπό του.

Ὁ βιολογικὸς θάνατος τοῦ Γεωργίου Δασκαρόλη εἶναι φυσικὸ ν' ἀφήνει ἓνα πόνο στὴν οἰκογένειάν του, στοὺς συγγενεῖς του καὶ στοὺς φίλους του. Ὅμως τὸν πόνο ὅλων μας τὸν ἀπαλύνει ἡ πεποίθησή μας ὅτι ἤδη ὁ Κύριος τὸν ἀναπαύει κοντὰ Του.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁμότιμος Καθηγητὴς
τοῦ Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου

ΣΧΟΛΙΑ

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Οί κλιματικές αλλαγές είναι μια άδιαμφισβήτητη πραγματικότητα και τις συνέπειές της τις ζούμε ήδη. Όφειλονται στην ανθρώπινη συμπεριφορά, που προκαλεί την συγκέντρωση των αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα. Το έτος 2007 ήταν η δεύτερη πιο ζεστή χρονιά από τότε που άρχισαν οι μετρήσεις. Έχουμε περισσότερους τυφώνες, ο αριθμός των θερινών ημερών έχει αυξηθεί και οι δασικές πυρκαϊές έχουν πολλαπλασιασθεί από το 1980. Η κλιματική αλλαγή επηρεάζει πολύ την οικονομική ανάπτυξη και άρα είναι λάθος να αντιμετωπίζουμε το ένα χωριστά από το άλλο. Πέρασαν 150 χρόνια βιομηχανικής επανάστασης για να φθάσουμε σε αυτήν την κατάσταση και θα απαιτηθούν πολλές δεκαετίες για να εξέλθουμε από αυτήν. Επιβάλλεται μείωση των εκπομπών των αερίων κατά 3% ετησίως, ώστε να έχουμε μία οικονομία, η οποία θα επιτρέπει σε όλους να επιβιώσουμε. Χρειαζόμαστε μία δέσμευση με μεγάλο χρονικό όριζοντα και πρέπει κάθε τόσο να επανεξετάζουμε τους στόχους, τις διαθέσιμες τεχνολογίες και τις στρατηγικές.

Βέβαια συντελεστές στην δημιουργία αυτής της καταστάσεως, ως επί το πολύ, είναι χώρες πολυαριθμες σε πληθυσμό και ανεπτυγμένη τεχνολογία, όπως οι ΗΠΑ. Τα τελευταία όμως χρόνια χώρες οικονομικά αναπτυσσόμενες αλλά και με πληθυσμούς της τάξεως του δισεκατομμυρίου άνθρωποι βρίσκονται σε τροχιά ανάπτυ-

ξεως όπως η Ινδία και η Κίνα με συνέπεια άλματώδη αύξηση καταναλώσεως σε ενέργεια, με αποτέλεσμα την αυξημένη επιβάρυνση του περιβάλλοντος με πρόσθετους ρύπους. Και δεν είναι εύκολο λαούς που επιχειρούν καθυστερημένα να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο στις χώρες αυτές, να τους πείσεις για αυτοσυγκράτηση στις νέες για αυτούς καταναλωτικές συνήθειες, όταν έχουν προηγηθεί στον τομέα αυτόν οι πλούσιες χώρες της Δύσεως. Ο *William Moomaw*, καθηγητής Διευθύνσεως Περιβαλλοντικής Πολιτικής σε Πανεπιστήμιο της Αμερικής, που τιμήθηκε με το βραβείο *Nobel* ειρήνης για το έτος 2007 συστήνει: «Ασφαλώς και μπορούμε ακόμη και με άλλες κινήσεις αλλάζοντας τις ηλεκτρικές συσκευές που χρησιμοποιούμε με άλλες μικρότερης ισχύος ή αγοράζοντας μικρότερα αυτοκίνητα να συντελέσουμε στην βελτίωση της καταστάσεως. Ο μέσος όρος της κατά κεφαλήν καταναλώσεως ενέργειας στην Ελλάδα είναι ο μισός από αυτόν στις ΗΠΑ και δεν νομίζω ότι εξ αιτίας αυτού περνούν και τόσον άσχημα στην Ελλάδα. Είναι σημαντικό να διαχωρίσουμε τις ανάγκες από τις επιθυμίες μας». Ήδη παρατηρείται μία ευαισθητοποίηση της παγκόσμιας κοινής γνώμης για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Μεταξύ των προσωπικοτήτων που έχουν εκδηλώσει έντονο ενδιαφέρον για το φλέγον αυτό ζήτημα είναι και ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαίος ο οποίος δηλώνει: «Η Δημιουργία έχει μία τάξη και όλα επλά-

σθησαν με επίκεντρον τὸν Ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὀφείλει νὰ σέβεται τὴν Δημιουργία καὶ νὰ μὴ τὴν καταχρᾶται, νὰ μὴ ὑπερβαίνει τις ἀνάγκες του ἀπὸ ἐγωϊσμό, νὰ καταστρέφει τὰ διάφορα ζωϊκὰ καὶ φυτικὰ εἶδη, ποὺ ὑπάρχουν στὸν πλανήτη μας. Νὰ αἰσθάνεται ὅτι εἶναι Οἰκονόμος καὶ Ἱερεὺς τῆς κτίσεως, δηλαδή ἄνθρωπος τὸν ὅποιον ἔταξε ὁ Θεὸς νὰ προστατεύει τὴν Κτίση καὶ νὰ τὴν παραδίδει ἄθικτη στὶς ἐπόμενες γενεές. Δὲν μᾶς ἀνήκει, δὲν εἴμαστε ἰδιοκτῆτες τῆς Δημιουργίας, εἴμεθα μόνον Οἰκονόμοι καὶ Διαχειριστές της».

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΙΣ ΗΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

Τὸν τρέχοντα μήνα Ἰούλιον συμπληρώθηκαν τριάντα τέσσερα χρόνια ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Ἀττίλα καὶ τὴν παράνομη κατοχὴ τοῦ βορείου τμήματος τῆς Κύπρου ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Θλιθερὴ διαπίστωση στὴν ἱστορία αὐτή, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἡ ἀνοχὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ὡς ἐγγυητρίας ἐκ τῶν συμφωνιῶν Ζυρίχης καὶ Λονδίνου δυνάμει, ποὺ ἐνθάρρυνε τοὺς Τούρκους γιὰ τὴν ἐνέργειά των αὐτὴν, βέβαιοι ὄντες οἱ τελευταῖοι γιὰ τὴν ἀποδοχὴν ἐκ μέρους τῶν πρώτων τετελεσμένων γεγονότων. Ἡ ὑπαρξὴ μᾶς λεγομένης εἰρηνευτικῆς δυνάμεων τοῦ ΟΗΕ στὴν Κύπρο, τῶν κυανοκράνων, καὶ ἡ στάση αὐτῶν ὑπῆρξε παθητικὴ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν στάση αὐτῶν, σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ὑδρογεῖου, ὅπως στὸ Ἀφγανιστὰν καὶ τὸ Ἰράκ, ὅπου ἦταν σαφῶς ἐνεργητικὴ, πρὸς ὑπεράσπιση ἰδίων συμφερόντων. Βέβαια μετὰ τὴν

τουρκικὴ εἰσβολὴ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974 ἐξεδόθησαν ἐπανελημμένα καταδικαστικὲς ἀποφάσεις ὀργάνων τοῦ Ὄργανισμοῦ τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν κατὰ τοῦ εἰσβολέως, διενεργήθησαν διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν ἐξέυρεση λύσεως τοῦ προκύψαντος ζητήματος, μὲ σημαντικώτερη ἐκείνη τοῦ καλουμένου σχεδίου Κόφι Ἀνὰν τὸ ἔτος 2005, χωρὶς ὅμως θετικὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ θέματος, μετὰ τὴν καταψήφιση τοῦ σχεδίου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ἑλληνοκυπριακὸ λαό.

Ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακῶν, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ αὐτὴν, εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς τῆς τύχης τῶν 1619 ἀγνοουμένων, γιὰ τοὺς ὁποίους οὐδέποτε ἐδόθη καμμιά ἐξήγηση ἀπὸ ἐπίσημη τουρκικὴ πλευρὰ, πρᾶγμα ποὺ ὀδηγεῖ στὴν δάσιμη ὑπόνοια γιὰ τὸν ἀφανισμό αὐτῶν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν θλιθερὴ ἐπέτειο τῆς 20^{ης} Ἰουλίου, ἀφορμὴ γιὰ τὸ σχόλιο αὐτὸ δίδεται καὶ ἀπὸ τὴν διπλωματικὴ κινητικότητα ἢ ὁποῖα παρατηρεῖται τις ἡμέρες αὐτὲς κατὰ τις ὁποῖες συντάσσονται οἱ γραμμὲς αὐτὲς γιὰ τὴν ἐπανάληψη τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν. Καὶ ἀπὸ ὅτι διαφαίνεται ἡ ἀρχικὴ ἀδιαλλαξία τῶν Τούρκων φαίνεται νὰ κάμπτεται προφανῶς ἐκ τοῦ γεγονότος τοῦ ὑψηλοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἑλληνοκυπρίων καὶ τῆς ἐντάξεως τῆς χώρας των στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, ἔναντι τῆς οἰκονομικῆς καχεξίας τοῦ τουρκοκυπριακοῦ τμήματος τῆς νήσου. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν διαπραγματευτικὰ πλεονεκτήματα γιὰ τοὺς ἑλληνοκυπρίους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο γεννᾷ μιὰ συγκρατημένη αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ἐκβαση τοῦ νέου αὐτοῦ γύρου τῶν διαβουλεύσεων.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΦΗΒΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΑ

Με μιὰ μεγάλη και μακροχρόνια διαφημιστική καμπάνια ή βρετανική κυβέρνηση ξεκίνησε τόν άγώνα της για τόν περιορισμό της έφηβικής, και συχνά έγκληματικής παραβατικότητας, που γνωρίζει περίοδο έκρηκτικής έξαρσης τούς τελευταίους μήνες στο Ένωμένο Βασίλειο.

Άν και στη Γηραιά Άλδιώνα ή νεανική βία πάντα καταγραφόταν στο αστυνομικό δελτίο, τούς 16 έφτασαν ήδη οι έφηβοι, που δολοφονήθηκαν από συνομηλικούς τους από την άρχή της φετινής χρονιάς μέχρι σήμερα, κυρίως με τη χρήση κοινών μαχαιριών της κουζίνας, παρά την έκτεταμένη κινητοποίηση της βρετανικής αστυνομίας: εκατοντάδες έφηβοι και νέοι συνελήφθησαν κατέχοντας μαχαίρια τούς αϊφνιδιαστικούς έλέγχους τών αστυνομικών μπλόκων, που πλέον διαθέτουν και άνιχνευτές μετάλλων!

Περί τὰ τρία εκατομμύρια λίρες στερλίνες θα κοστίσει ή έκστρατεία ένημέρωσης τών νέων για τὰ τραγικά άποτελέσματα τών μεταξύ τους αίματηρών συγκρούσεων, ή όποια θα διαρκέσει τρία χρόνια. Τηλεοπτικά μηνύματα, καταχωρήσεις στον Τύπο και γιγαντοαφίσεις δρόμων θα άπεικονίζουν με τόν πλέον ώμο τρόπο τὰ δολοφονικά τραύματα στα νεκρά σώματα τών θυμάτων.

Δυστυχώς όμως αυτό τὸ μέγιστο κοινωνικό πρόβλημα δέν άντιμετωπίζεται

στη ρίζα του, παρά τες έπίμονες προσπάθειες τών άρμοδίων έπιστημόνων. Άλλεπάλληλες έρευνες έπιβεβαιώνουν τὸ στενό σύνδεσμο της έφηβικής και νεανικής παραβατικότητας με τήν άνεξέλεγκτη έκθεση τών παιδιών μπροστά τούς τηλεοπτικούς δέκτες και τες όθόνες τών ήλεκτρονικών ύπολογιστῶν, που μετατρέπονται από χρήσιμα εργαλεία πρόσβασης και διακίνησης της γνώσης σε ζωντανά έγχειρίδια έγκληματικότητας.

Άλλη μιὰ πρόσφατη έρευνα που διεξάχθηκε στο Μόναχο της Γερμανίας κατέδειξε ότι ή παραβατικότητα τών άνηλικών και ή άποτυχία στο σχολείο συνδέονται άναλογικά με τὸ χρόνο που αφιερώνουν τὰ παιδιά, παίζοντας βίαια παιχνίδια τούς ήλεκτρονικούς ύπολογιστές τους.

Για δύο χρόνια ό καθηγητής Βέρνερ Χόφφ εξέτασε 653 μαθητές της γερμανικής μεγαλούπολης και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τὰ παιδιά που έπαιζαν βίαια ήλεκτρονικά παιχνίδια είχαν πολὺ περισσότερες πιθανότητες νά κατηγορηθῶν για έπίθεση βανδαλισμό, ύβριστική συμπεριφορά και κλοπή. Παράλληλα, τὰ παιδιά αυτά είχαν και τες χειρότερες σχολικές επιδόσεις.

Έπιπλέον, τὰ περιστατικά ένδοικογενειακής βίας, τὸ έπίπεδο φτώχειας της οικογένειας, οι κακές σχέσεις με τούς γονεϊς και τὸ μέγλωμα τού παιδιού σε κακό, ή άκόμη και έγκληματικό περιβά-

λον, ἐμπέδωσαν τὴν παραβατικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἐφήβων.

“Ὅλοι οἱ τελευταῖοι παράγοντες ἐνοχοποιήθηκαν πρόσφατα ἀπὸ τὴν δικαστὴ τοῦ Μπουένος Ἀϊρες Μάρτα Πασκουάλ, ὅταν ἐξιχνιάστηκε τὸ ἀποτρόπαιο ἐγκλημα ἐνὸς μικροῦ κοριτσοῦ. Ὅπως ἀποκάλυψε ἡ ἀστυνομία τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἀργεντινῆς, ἡ δίχρονη Μιλάγρος Μπελισάν βασανίστηκε φρικτὰ καὶ στραγγαλίστηκε μὲ ἓνα καλώδιο τηλεφώνου ἀπὸ δύο ἀγόρια, ἀδέλφια ἡλικίας ἐπτὰ καὶ ἐννέα ἐτῶν!

Τὰ δυὸ μικρὰ ἀγόρια «ὄχι μόνο δὲν ἔδειξαν κανένα ἔλεος γιὰ τὸν ἀφόρητο πόνο πὸν προκαλοῦσαν στὴν μικρὴ Μιλάγρος, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐμφανίστηκαν νὰ ἀντλοῦν ἰκανοποίηση ἀπὸ τὸ φόνον» δήλωσε στὸ πρακτορεῖο *Telam* ἡ ἐμβρόντητη δικαστὴς, πὸν ἐξέτασε τὰ παιδιὰ μὲ τὴ συνδρομὴ παιδοψυχιάτρου.

Στὸ παραλεμπτικό της ἡ Μάρτα Πασκουάλ ἀνέφερε ὡς αἰτίες αὐτοῦ τοῦ ἀπεχθοῦς ἐγκλήματος ὅλους τοὺς παραπάνω ἐπιβαρυντικούς παράγοντες, πὸν ἀνέφερε στὸ ἐπιστημονικὸ πόρισμα τῆς ἔρευνάς του ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς Βέρνερ Χόφφ, χωρὶς βέβαια νὰ γνωρίζει ἡ ἴδια τὴν ἔρευνα αὐτή...

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ

Ἐξεδόθη πρὸ ὀλίγου καιροῦ τὸ Λεξικὸ Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, συλλογικὸ ἔργο, τοῦ ὁποίου ἡ συγγραφή διήρκεσε 19 χρόνια. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχουν ἤδη γραφῆ ἀρκετά, θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ σχόλια. Περιλαμβάνει ἔντυπα, ὄρους καὶ δημιουργοὺς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἀλλὰ

καὶ τῆς παγκοσμίου, ἔργα τῶν ὁποίων ἔχουν μεταφρασθῆ στὰ νέα ἑλληνικά.

Προσέξαμε ὅτι στὸ λῆμμα γιὰ τὸν Γ. Βερίτη τὸ Λεξικὸ ἀφιερώνει εἴκοσι (20) ἀράδες μόνον, σημειώνοντας τὰ ἐξῆς: «Μεταρσιωμένο φρόνημα καὶ ὀδηγητικὸς ἱεραποστολικὸς χαρακτήρας τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πῶ χαρακτηριστικοὺς θρησκευτικοὺς ποιητῆς» (σ. 182), χωρὶς ἰδιαίτερα ἀναφορὰ στὸ δοκιμακὸ του ἔργο, τὸ ὁποῖο ὑπῆρξε πρωτοποριακὸ, ρηξικέλευθο καὶ ἀναιρετικὸ μύθων καὶ προκαταλήψεων. (Βλ. ἄρθρο τοῦ Νίκου Ἀρβανίτη σὲ προηγούμενο τεῦχος αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ). Τὸ ἴδιο Λεξικὸ στὸ λῆμμα «Θρησκεία, Θρησκευτικὴ ποίηση», παραδόξως δὲν τὸν ἀναφέρει ἄν. Γιὰ ἄλλους, ὅμως, δημιουργοὺς (ἀκόμη καὶ γιὰ ἀπλοὺς ἐπιφυλλιδιογράφους ἢ κριτικούς τῆς λογοτεχνίας) ἀφιερώνει πολλαπλάσιο χῶρο.

Ἐνα παρόμοιο περιστατικὸ συνέβη καὶ μὲ τὴν ἐφημερίδα Καθημερινή. Ἀφιέρωσε στὶς 25 Μαΐου 2008 μία ὀλόκληρη σελίδα της, γιὰ τὴν παρουσίασι τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ Νίκου Στάγκου (24 ἀράδες στὸ Λεξικὸ καὶ ὁ δημοσιογράφος πὸν τὸν ὑπογράφει 13 ἀράδες), μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν «ἐπὶ σαράντα συνεχῆ ἔτη σύντροφό του, Ἀμερικανὸ μυθιστοριογράφου καὶ καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιο Καλούμπια Ντέϊνιτ Πλάντ». Χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἢ νὰ ἀμφισβητοῦμε τὴν πιθανὴ ἀξία τοῦ συγκεκριμένου δημιουργοῦ ἀναρωτιόμαστε γιὰτὶ ἄραγε νὰ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ διάκρισις. Ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία ἐνὸς ταλαντούχου ποιητοῦ καὶ δοκιμογράφου, ὅπως ὑπῆρξε ὁ Ἀλέξανδρος Γκιάλας, περνοῦν ἀπαρατήρητα ἀπὸ τὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ καὶ τὶς λογοτεχνικὲς σελίδες τῶν μεγάλων ἐφημερίδων τῆς χώρας ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ προβάλλ-

λονται, ποικιλοτρόπως δημιουργοί και «δημιουργοί». Έχει είπωθῆ ὅτι στὴν Ἑλλάδα προωθοῦνται δύο εἰδῶν καλλιτέχνες καὶ πνευματικοὶ δημιουργοί: οἱ ἀνήκοντες στὴν Ἀριστερὰ καὶ οἱ ὁμοφυλόφιλοι καὶ αὐτὸ δυστυχῶς ἐπαληθεύεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ οὔτε νέο εἶναι, οὔτε πρόκειται νὰ σταματήσει. Δυστυχῶς ἡ προβολὴ στὸς χώρους τῆς λογοτεχνίας γίνεται ὄχι μὲ μοναδικὸ κριτήριον τὴν ἀξία καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν κειμένων, ἀλλὰ μὲ ἰδιοτελῆ, προσωπικά, πολιτικά καὶ οἰκονομικά κριτήρια. Σήμερα, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔχομε σημειώσει, λειτουργεῖ ἕνα καλοστημένο κύκλωμα προωθήσεως συγκεκριμένων βιβλίων καὶ συγκεκριμένων συγγραφέων. Καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖται, γιὰτι ὅπως διαβάσαμε στὸ Εὐαγγέλιο, «**ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα**» (Ἰω.

3: 19).

Τὸ ἐλπιδοφόρο, ὅμως, γεγονός εἶναι ὅτι, τελικῶς, ὁ χρόνος διασώζει μόνον τοὺς μείζονες πνευματικὸς δημιουργοὺς. Ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι στὴν ἐποχὴ τους ἐτέθησαν οἰκειοθελῶς ἢ ἀκουσίως στὸ περιθώριο, ἀναγνωρίζονται συχνὰ μετὰ θάνατον καὶ διαβάζονται ἀπὸ τὶς ἐπόμενες γενεές, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχουν κάτι τὸ οὐσιαστικὸ νὰ ποῦν. Ἐν ἀντιθέσει μὲ πολλοὺς συγγραφεῖς τῶν εὐπωλήτων βιβλίων (*best sellers*), οἱ ὅποιοι μετὰ τὶς θεαματικὲς πωλήσεις τους μπαίνουν στὸ ράφι τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας. Τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ ἐκ μέρους τῶν γνησίων πνευματικῶν ἀνθρώπων μελέτη καὶ προβολὴ τῶν δημιουργῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν τέχνη τους ὑπηρετήσαν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἐξύψωσί του.

ΙΩΑΝ. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύστη 14, 105 61 Ἀθήνα, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροῖδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Ἀθήνα. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δοῦρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήνα. Τιμὴ τεύχους € 1,20. Ἐτησίᾳ συνδρομῆ, ἐσωτερικοῦ € 12, ἐξωτερικοῦ € 30. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται. ΚΩΔΙΚΟΣ: 1692.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήνα, Ἰούλιος 2008

«ΑΚΤΙΝΕΣ»

Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Έπιμέλεια
ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998

ΑΠΟ ΤΙΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»
ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Δρος ΦΙΛΟΛΑΟΥ ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΩΝ

1ος ΚΥΚΛΟΣ

(ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ)

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»**

Έκδόσεις «Η Δαμασκός»
Καρότση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 3221 283